

OBECNÉ

Adrien QUÉRET-PODESTA, *Annales Magdeburgenses Brevissimi. The Short Annals of Magdeburg and their significance in the discussion on the genesis of Czech and Polish annalistic productions*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2016 (= Historie 5)

208 s., ISBN 978-80-87895-63-4

Otázka počátků letopisectví v českých zemích a v Polsku okolo roku 1000 obvykle nehýbe mezinárodním diskursem. Mimo historiografii příslušných zemí prakticky nenachází ohlas, byť by mohla přispět k lepšímu porozumění vývoje rodiny hersfeldských, hildesheimských a quedlinburských letopisů i dalších říšských pramenů, tedy klíčových narativních pramenů pro dějiny střední Evropy 10.–11. století. Důvody není třeba hledat v nacionalismu, klasická pramenověda už zkrátka „netáhne“ a mnohé diskuse zamrzly na stavu dosaženém kolem roku 1910. Už proto je nutno přivítat práci Adriena Quéret-Podesty, který se rozhodl problém počátků české a polské analistiky a jejich pramenů nově promyslet. Znalost všech středoevropských jazyků mu umožnila velmi dobrou orientaci v literatuře a zabránila objevování kola.

Autor ke své práci přistoupil přísně analyticky a obtížný úkol si rozdělil do řady dílčích kroků. Čtenáři velmi pomáhá přehlednými tabulkami s vyznačenými shodami a rozdílů těch textů, které právě porovnává. Výklad to činí srozumitelnějším a přesvědčivějším. Nejprve usiluje o odhalení původu jednotlivých zmínek v polských a českých, případně v obojích pramenech. Zdroje polských zpráv nachází zejména v Reichenau, v letopisech z hersfeldské rodiny a v předpokládaném letopisu s vazbami na Kolín a Fuldu, jež indikují společný pramen vzniknuvší někdy okolo roku 970 v Říši; naopak původ cizích zpráv v českých letopisech ukazuje mnohem heterogennější obrázek, který se liší pramen od pramene. Vzhledem k tomu, že

se zprávy z Reichenau a Fuldy neprojeví v českém prostředí, zatímco v Polsku zůstal neznámý Regino a jeho pokračování, lze jistě souhlasit s konstatováním, že obě rodiny letopisů, polská a česká, čerpaly z odlišných zdrojů. Tomu odpovídá i důležité zjištění, že sice obě čerpaly z rodiny hersfeldské, avšak přebíraly z ní většinou odlišné zprávy. Zjištění to sice nejsou vždy zcela překvapivé, v autorově podání ovšem působí přesvědčivě a jsou dobře a přehledně vyargumentována.

Quéret Podesta následně věnuje pozornost dílu *Annales Magdeburgenses Brevissimi* (814–1063). Popis rukopisu naznačuje, že nepracoval přímo s originálem, což limituje hodnotu jeho výpovědi. Jeho nejspíše druhotně získané upozornění na možnou paleografickou souvislost nekrologia a letopisů je však bezpochyby důležité stejně jako rozbor textu letopisů. Autor se domnívá, že text vznikl mezi lety 1063 a 1078 v Magdeburku a dokumentoval primárně úmrtí (23/29 zpráv), přičemž se soustředil na panovníky (13×) a arcibiskupy (7×). Snaha lépe porozumět tomuto textu a jeho případné vazbě na české letopisy vede autora k úvahám nad možným společným pramenem. Upozorňuje, že zprávy zaznačené v tomto prameni nalezly ohlas (včetně sdílených chyb) také v Polsku, což je však, soudí autor s ohledem na charakter recepce, způsobeno spíše společným pramenem korvejského původu. To platí i pro české letopisy. Hypotéza, že snad jako pramen využily právě magdeburšský letopis, nemůže platit, neboť kronika Mnicha sázavského obsahuje takové zprávy, které v *Annales Magdeburgenses Brevissimi* chybí. Autor proto přesvědčivě uvažuje o tom, že původním pramenem *Annales Magdeburgenses Brevissimi* byl kompilát založený na výtahu z *Korvejských letopisů* a zpráv českého a hersfeldského původu propojený s domácími informacemi. Dle Quereta-Podesty nejprve někdo v Praze zkompiloval korvejská excerpta se zprávami českého původu, jež se pak staly pramenem polským letopisům, jejichž autor nezávisle čerpal z pramenů hersfeldského, reichenavského a kolínsko-fuldského původu; až v další fázi někdy během 11. století byla tato kompilace doplněna o zprávy magdeburšského a hersfeldského původu a stala se mj. základem pro *Annales Magdeburgenses Brevissimi*; konečně ve třetí fázi byl excerptován Regino a jeho pokračování. Míra vlivu české analistiky v Polsku byla v nejstarší fázi nevelká – bezpečně lze český původ konstatovat u pouhých tří zpráv. Autor se shoduje s Tomaszem Jasińskim, že důležitějším zdrojem byla mohučská kompilace inspirovaná hersfeldskými, reichenavskými a fuldsko-kolínskými prameny, vzniklá okolo roku 970.

Přes komplikovanou látku se autorovi daří zpracovat téma srozumitelně. Pomocníkem mu jsou četné tabulky a schémata, jež zabírají velký díl textu. Naopak do cesty se mu staví nedotažená redakční práce, odrážející se v různých neobratnostech v jazyce, jež mohou občas dosti podstatně měnit význam. Knize také škodí, že autor nevycházal z nejnovějších edic u celé řady textů (*Brunonova vojtěšská legenda*, *Letopisy hradišsko-opatovické*, *Necrologium Bohemicum*, *Kosmova kronika* ad.). Chybět by neměla ani studie Václava Novotného, která poprvé bezpečně prokázala existenci analistické kompilace v Praze okolo roku 1000. Naštěstí se však tyto spíše formální nedostatky neprojevují v důkazních řetězcích.

Kniha je bezesporu relevantním příspěvkem k tématu a nezbyvá než doufat, že díky svému jazyku překoná omezení daná distribuční sítí a nalezne mezinárodní ohlas, přinejmenším v Polsku.

DAVID KALHOUS

Krzysztof Ożóg, *966. Chrzest Polski*, Biały Kruk, Kraków 2016

232 s., ISBN 978-83-7553-194-7

V roce 2016 proběhly v Polsku oslavy výročí 1050 let od obvykle udávaného data christianizace země – roku 966. Jubileum mělo sloužit zejména z pohledu katolických kruhů jako určitá kompenzace oslav milénia, které byly omezeny minulým režimem. Na toto aktuální výročí zareagovala vedle křesťanských církví (na trhu se objevilo i několik teologických či úvahových publikací na dané téma) i historická obec a vzniklo několik monografií, jež se vracely k dobovým souvislostem počátků polského křesťanství a státu vůbec. S předstihem publikoval Tomasz Jurek studii *O czasie i okolicznościach chrztu Mieszka* (2015), která nabízí nový pohled na celou problematiku. Již čtvrtého vydání se dočkala monografie Jerzyho Strzelczyka *Mieszko Pierwszy*, jež ovšem představuje prakticky nezměněný text, byť vydaný k výročí s novým podtitulem *Chrzest i początki Polski*.

Zcela novou publikací monografického charakteru, vydanou svým způsobem jako „oficiální“ počín polské vědy a polského státu (knihu uvádí svou předmlouvou prezident republiky Duda), je práce Krzysztofa Ożóga. Jméno autora není s historiografií raného polského státu příliš spojováno, neboť se jedná spíše o odborníka na

vrcholný a pozdní středověk. Práce se nicméně ujal jako zkušený akademik a do jisté míry zúročil nadhled, který díky odstupu od celé problematiky má. Osobnost autora a zmiňovaný oficiální charakter publikace ovšem představují základní limity předkládaného textu.

Obsahově je práce pojata poměrně velkoryse v tom smyslu, že Ożóg začíná líčení vstupem do raných dějin Slovanů, zmiňuje vznik prvních státních útvarů, jednu kapitolu věnuje i cyrilometodějské misii. Následuje obligátní pojednání o slovanských kmenech na území polského státu. Autor se s ohledem na charakter práce vcelku úsporně snaží pouze o přehled dostupných informací, aniž by zmiňoval kritickou diskusi, jež v polské historiografii a archeologii řeší podobný problém, který periodicky vyvstává i v české diskuzi – zda dostupné prameny vůbec dovolují o různých „dílech“ kmenech na slovanském území v raném středověku hovořit či jak tyto jednotky chápat. Oproti tomu se v práci objevuje spíše skeptický pohled na možnost rekonstruovat detailněji předkřesťanské náboženství Slovanů na území pozdějšího polského státu, patrná je i skepse vůči existenci institucionalizované pohanské víry vůbec, což je zcela v souladu se soudobým stavem debaty. Kapitoly uvozující problematiku křtu Měška I. a jeho země se ještě zmiňují o případné christianizaci Vislanů ve velkomoravské době a dále o příslušnosti jižních území budoucího polského státu k již křesťanským Čechům. V otázce počátků piastovského státu se autor nechává vést aktuální archeologií, která díky dendrochronologii rozklíčovala průběh vzniku nejvýznamnějších hradišť ve Velkopolsku, a nabídla tak poměrně přesvědčivý obraz vzniku piastovské moci.

Obraz christianizace piastovského státního útvaru je líčen spíše standardně, na základě výpůjček z aktuálních monografií na dané téma. Autor si často vypomáhá přímou citací pramenů, své užší odborné zaměření využívá ve zvláštní kapitole, kde se zabývá vylíčením obrazu křtu v pozdně středověké kronice Jana Długosze. Pokud můžeme sledovat pohled autora na dané téma, zdá se, že zejména pod vlivem oficiálního charakteru publikace se Ożóg snaží líčit příběh křtu poněkud stereotypně, v duchu jistého „křesťanského optimismu“. Autor také obhájí předpokládanou (leč obtížně doložitelnou) nezávislost polské církevní struktury od samých počátků. Často také zdůrazňuje přesvědčení o upřímném vnitřním nadšení jednotlivých figur příběhu, oproti chladnějším politickým kalkulacím, jež obvykle vyzdvihuje skeptičtější historická produkce. V díle je tedy patrná tendence

zobrazovat jednotlivé osobnosti jako zasloužilé křesťany, archetypální hrdiny příběhu, který nezvratně vede k pokroku – christianizaci.

Tato tendence se asi nejsilněji projevuje v dalších kapitolách knihy, jež se zabývají průběhem christianizace po vládě Měška I. Velká pozornost je věnována osobě sv. Vojtěcha, který je líčen čistě úhlem pohledu dobové hagiografie. Je pro autora nejen součástí, ale přímo (a to dosti diskutabilně) inspirátorem programu *renovatio imperii*. S jakýmsi „polským národním křesťanským optimismem“ je vylíčeno i setkání Oty III. s Boleslavem Chrabrým v Hnězdu roku 1000 – alternativní výklady události místo prakticky nedostávající. Založení arcibiskupství je podáno jako skutečně plánovaný akt, připravovaný dlouho dopředu již v Římě. Boleslav Chrabrý je popsán coby zástupce císaře pro Sklavínii a otázku sporu s biskupem Gaudentiem Ožóg bagatelizuje. Zpochybněna je možnost korunovace polského panovníka na tomto sněmu. Nemalou část následujících kapitol pak tvoří popis první křesťanské architektury na území piastovského státu, jejíž vznik je možno datovat právě do počátku 11. století. I zde autor hojně využívá aktuálních monografií na dané téma. Širěji definované období „christianizace Polska“ je dovedeno až do doby první krize polského státu, v níž je nepřekvapivě zdůrazňován především ničivý nájezd Břetislava I., který měl být skutečným viníkem úpadku jednotlivých křesťanských institucí. Pohanská revolta, jež proběhla v dané době, je opět upozaděna.

Oficiální charakter publikace se po mém soudu až příliš promítá i do obsahu historiografického textu. V knize najdeme jen málo stop po samostatných názorech autora či vůbec vykročení ze stínu dosavadní historiografické produkce na téma raného polského státu. Sporné otázky jsou vesměs řešeny ve prospěch rychlého a nekomplikovaného rozvoje polského křesťanství a křesťanského státu, aniž by alternativní teorie dostaly větší, či vůbec nějaký prostor. Publikace tedy představuje reprezentativní počín, který doprovází bohatá vnější úprava, řada ilustrací i uspokojivý vědecký aparát, obsahově však nepřináší příliš nového, nanejvýš stereotypní teze o ustavení polského křesťanství.

JAKUB IZDNÝ

Božena KOPÍČKOVÁ, *Česká královna Žofie. Ve znamení kalicha a kříže*, Vyšehrad, Praha 2018 (= Velké postavy českých dějin 26)

312 s., ISBN 978-80-7429-974-2

Monografie o Žofii Bavorské je dalším dílem Boženy Kopičkové, ve kterém se věnuje problematice žen ve středověku a jejich postavení ve společnosti. Vzhledem ke skutečnosti, že se dlouhodobě podílí také na edičním podniku *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, je její zájem o druhou manželku Václava IV. pochopitelný. K tématu ostatně publikovala již několik přípravných studií. Životní příběh české královny se Kopičková snaží v monografii podat v širším kontextu, a to nejen politickém, ale také kulturním a náboženském. V některých pasážích proto ztrácí svoji hrdinku ze zřetele a do popředí vstupují spíše královnin manžel Václav IV. a švagr Zikmund.

Kapitoly jsou řazeny chronologicky. Začátek monografie je krátce věnován Žofiinu dětství, rodu, z kterého pocházela, ale také alespoň stručně jejímu vzdělání a výchově. Podrobněji je rozebráno období, kdy byla provdána za Václava IV., opomenuta není ani závěrečná část její životní pouti, kdy žila jako vdova v Bratislavě. Značný prostor je věnován kladnému postoji Žofie, ale i jiných urozených žen její doby k myšlenkám Jana Husa. Skutečnost, že se Žofie později od husitství odklonila, je dle autorky zapříčiněna především vlivem jejích příbuzných, obzvláště krále Zikmunda. Velmi přínosný je přehled Žofiiných majetků, mecenášských aktivit a detailní rozbor obsazení Žofiina dvora. Právě v těchto kapitolách se autorce nejvíce daří Žofii přiblížit a poukázat na její vlastní aktivity a názory.

Autorka se zabývá i otázkami, které je obecně poměrně těžké pramenně zdokumentovat, jako je „cituplný manželský vztah“ královny Žofie a Václava IV., její kulturní zájmy či možnosti trávení volného času. Své hypotézy o vztahu krále a královny staví Kopičková na poněkud vratkých argumentech, jako je existence iluminací zobrazujících manželský pár nebo dvojic obdobných knih, jež měli Václav a Žofie vlastnit, případně na základě mapování lokalit, kde se manželé vyskytovali ve stejný čas. Za nepřilži věrohodné lze rovněž považovat odůvodnění formulacemi z listů a listin Václava IV., kde se o Žofii vyjadřuje například jako o „naši nejdražší manželce“. Nic z toho nelze chápat za zásadní doklad velkého milostného příběhu, který Kopičková na stránkách své knihy prezentuje.

Kniha ideově navazuje na starší díla (především F. M. Bartoše a R. Urbánka) a takřka zarputile odmítá závěry, které recentně přinesla slovenská historička Daniela Dvořáková, zejména ve studii o vztahu Žofie a Zikmunda (viz SMB 2, 2010, s. 75–114). V kapitolách, jež se věnují době po smrti Václava IV., Kopiczková opět přináší obraz Žofie jako ubohé ženy stíhané ranami osudu. Za jejím neštěstím má stát především Zikmund a jeho „žárlivá“ manželka Barbora Celjská, kteří nechají Žofii trpět v bratislavském „zajetí“. Nápomocní pak ovdovělé královně nijak zvlášť nejsou ani její bratři Vilém a Arnošt. Autorka se za každou cenu drží standardního popisu životního příběhu Žofie, do jehož obrysu přesvědčivé závěry Dvořákové nezapadají.

V narativu Boženy Kopiczkové ovšem nejde jen o pouhé pokračování obrazu nastíněného Bartošem a Urbánkem, u nichž nehrály významnější roli genderové aspekty a kladný obraz Žofie vycházel především z jejich sympatií k reformnímu hnutí či naopak antipatií k Zikmundovi. Pro Kopiczkovou je leitmotivem knihy žena, která i přes veškerá protivenství osudu milovala svého muže a stála po jeho boku a která byla ke konci svého života velmi těžce zkoušena. Žofie se v podání Kopiczkové stává takřka jakýmsi ideálem, dobrou královnou Žofií; stinným stránkám se autorka důsledně vyhýbá, případně je přímo odmítá.

Kniha do značné míry připomíná Kopiczkové předešlé dílo o Elišce Přemyslovně (2003), v němž si autorka zvolila jako východisko představu o milující a trpící ženě a zcela jí podřídila narativ své knihy. Komu se biografie manželky Jana Lucemburského líbila, nebude bezpochyby zklamán ani zpracováním osudů Žofie Bavorské. Vykreslený obraz však dozajista ještě dozná výrazných korekcí.

ZUZANA BOLERAZKÁ

Kamil BOLDAN, *Počátek českého knihtisku*, Scriptorium, Praha 2018

317 s., ISBN 978-80-88013-69-3

Přední znalec (nejen) počátků českého knihtisku Kamil Boldan dal české vědě k Vánocům 2018 užitečný dárek. V podstatě jde o přehlednou, ale vědecky znamenitě dokumentovanou knihu o české reflexi jednoho z nejvýznamnějších vynálezů lidstva (přinejmenším jeho euroatlantické části). Ten byl, je a zřejmě i nadále bude

bohatý na nejrůznější záhady i „záhadičky“, které jej doprovázejí. Boldan se kvalifikovaně snaží bývalé kauzy svědomitě charakterizovat, k řešení těch dnešních přispívat a na další, dnes neřešitelné upozorňovat. Je k takové práci vedle Petra Voita nejlépe kvalifikován jak subjektivně, tak objektivně, neboť již léta působí na pracovišti pro toto téma klíčovém, v oddělení rukopisů, starých a vzácných tisků Národní knihovny, jež v České republice chová jejich nejrozsáhlejší soubory. O tom, že ovšem nezůstává orientován pouze na ně, svědčí snad až příliš široce koncipovaný soupis literatury, v němž sám jako autor figuruje v 27 titulech.

Jestliže začínám téměř od konce, musím konstatovat, že zpracování zejména obecných partií je kvalifikovaným odrazem současného stavu mezinárodního bádání a jeho základních trendů, jež se v dílech citovaných v bibliografii objevují. Pozornost se tu věnuje i bezprostředním předchůdcům tištěné knihy, jako byl dřevorez, mědirytina či xylografie. A ještě jedno je třeba zdůraznit: velkou názornost díla. Skoro stovka doprovodných vyobrazení přináší v kvalitní formě (kniha je tištěna na kvalitním papíru) mimořádně citlivě vybraný dokumentační materiál; sice převážně český (v teritoriálním slova smyslu), ale tam, kde je to potřebí pro širší souvislosti, i zahraniční, přednostně ovšem také z českých fondů. Volí přitom nejen formu pouhého označení příslušných artefaktů, která často bývá jen ilustrativního rázu, ale podává při této příležitosti i jejich stručnou, ale výstižnou a zcela konkrétní charakteristiku. Obrazový doprovod je integrální součástí Boldanových výkladů, jež tím získávají nejen na přitažlivosti, ale rovněž výrazně na výpovědní schopnosti.

I když se obligátní „Gang der Forschung“ v knize nenachází, přesto jsme při každé obecnější otázce v přiměřené míře seznamování s dosavadními názory a jejich vývojem. Někdy bychom se ovšem rádi dozvěděli více. Tam, kde je Boldan skoupější, než bychom si přáli, lze zpravidla odkázat na autorovy vlastní práce, které jsou tomu nebo onomu tématu věnovány. To se týká zejména kruciólní otázky české inkunabulistiky, totiž datace prvotisku *Kroniky trojánské*, který definitivně ztratil své zdánlivé primární postavení (byla to ovšem především zásluha Boldanovy předchůdkyně a v mnoha směrech i „praktické“ učitelky, Emmy Urbánkové).

Knihtisk musej ve svých počátcích porůznu, i když jen krátce, bojovat o místo na slunci s rukopisy, které škálou svého obsahu, avšak zejména množstvím a zavedenou výrobou a distribucí ovládaly knižní trh v celé Evropě. Situace

se však rychle obracela a hlavní proud rukopisných kodexů, jejichž hlavním konzumentem, méně již výrobcem, byla dotud církev, se přesouval do prostředí světského. Tu se svým zesvětštěním prosadila významná role stoupajících váha městského laického prostředí v nejšířším slova smyslu. Nicméně prostředí církevní, přesněji v důsledku pražské arcibiskupské sedisvakance svatovítská kapitula, po své konsolidaci po polovině 15. století záhy vytužilo výhody, které mu snadno dostupná (*sit venia verbo*) kniha tištěná pro jeho vnitřní, zejména pak liturgické potřeby nabízela. Tak se dostáváme k základní dichotomii kulturotvorných složek, církevní a světské, jejichž „vlajkovými loděmi“ se stal na jedné straně tisk statut Arnošta z Pardubic roku 1476, na druhé pak datované-nedatované vydání českého překladu *Kroniky trojánské*, které sice nese vrocení 1468, vztahuje se však, žel, k rukopisné předloze předmětného tisku.

Boldan zasazuje český knihtisk do širokého evropského kontextu a podrobně seznamuje s výrobní technikou a zejména s výslednou podobou prvotisků a jejich postupnou proměnou. Českomoravský knihtisk v době do roku 1500 nenabyl velkého rozsahu, protože stál pod velkým obecným tlakem zahraničních, zejména německých oficín. Ty měly často v zemi své obchodní zástupce a nadto mnohdy pracovaly přímo pro české zákazníky z církevního prostředí, pro něž tiskly nejen latinské texty liturgické, ale i obecně náboženskou literaturu (a to i v českém jazyce). Boldan sleduje i jednotlivá centra českého knihtisku, mezi nimiž získala přední postavení katolická Plzeň. Vedle ní spíše krátkodobě vystupuje zejména Vimperk, který se stal působištěm původně pasovského tiskaře Alacrawa. Nemůžeme zde však detailně glosovat obsah jednotlivých kapitol Boldanovy knihy, jež věnují pozornost i jiným tiskům než jen knižním. Mám tu na mysli zejména odpustkové jednolisty, kde právě nedávný nález a jeho identifikace dává naději na možné další objevy, zatím nerozpoznané zejména v různých sbírkách fragmentů.

Za nejvýznamnější kapitolou knihy je třeba považovat už zmíněný rozbor *Trojánské kroniky*, kde Boldan zevrubně probírá boj o její první místo ve vývoji českého knihtisku. Autor na základě detailní analýzy nejen písma, ale zejména jejích filigránů (nedávno tolik vyžadované Petrem Voitem) nejprve potvrdil dataci Emmy Urbánkové, aby ji posléze ještě dále o několik let odsunul v chronologickém pořadí za jiné tisky, především za tzv. Nový zákon se signetem.

Možná někoho napadne, do jaké míry se Boldanova kniha mýjí či překrývá s monumentálním

dílem Petra Voita, zejména s jeho *Encyklopedií knihy* (2. vydání 2008) a dvousvazkovým *Českým knihtiskem mezi pozdní gotikou a renesancí* (2013–2017). Odpověď není jednoduchá a je dána zásadně odlišně koncipovanou strukturou. V největší stručnosti lze konstatovat, že se oba autoři v různé míře doplňují, i když někdy jdou paralelně vedle sebe. Jedno však čtenář u Boldana postrádá, totiž přehlednou chronologickou tabulku jednotlivých produktů a jejich vzájemných vazeb.

IVAN HLAVÁČEK

Právní kultura středověku, edd. Martin NODL – Piotr WĘCOWSKI, *Filosofia*, Praha 2016 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 17)

226 s., ISBN 978-80-7007-450-3

Sborník studií třinácti polských a českých mediévistů vznikl z větší části na základě příspěvků přednesených na česko-polském pracovním zasedání, které se konalo v Praze 28. listopadu 2014. Téma bylo definováno velmi volně a pokrývá nejroznější aspekty středověkého práva. Publikace začíná úvodním zamyšlením Martina Nodla nad tématem existence a případných specifík husitské právní kultury, jež zároveň velice stručně shrnuje vývoj právněhistorického přístupu v české historiografii 19. a 20. století. Na Nodlem předstřžený námět (byť inspirativní pro další vědeckou diskusi) studie ostatních autorů tematicky v podstatě nenavazují.

Rovněž následující příspěvek polské historičky Anety Pieniądz *Literacy and the legal culture of the early middle ages. Old research – new questions* má charakter vstupní studie. V úvodu shrnuje hlavní body dosavadního průběhu evropského bádání na poli zejména raně středověké právní kultury (posun od výzkumu vztahů mezi psaným a mluveným slovem ke komunikačním procesům spojeným s tvorbou, zveřejňováním a prosazováním práva). Interpretační možnosti, které nabízí sledování performativních aspektů právních úkonů, pak přibližuje ve stručné případové studii; zároveň je však v samém závěru příspěvku relativizuje a poukazuje na úskalí výlučného užití „performativní“ metody. Autorčiným záměrem nicméně není zahrnout tento metodologický přístup, ale upozornit na jeho limity a navrhnout vhodný způsob jeho využití. Velmi dobře vystavěná studie, ačkoliv ani ona není obsahově

koherentní s ostatními texty svazku, by se tudíž díky svému širšímu dosahu možná více hodila jako úvodní stať sborníku než Nodlův obsahově užěji zaměřený příspěvek.

Jednotlivé studie sborníku tematicky pokrývají v podstatě všechny hlavní oblasti výzkumu středověké právní kultury české a polské provenience zejména pozdního středověku. Vzhledem ke sborníkovému charakteru publikace nelze očekávat tematickou sevěřenost a bližší obsahovou a metodologickou provázanost jednotlivých studií. Tim spíše je třeba ocenit, že některé články jistou koherenci vykazují a díky vhodnému řazení poskytují ucelenější a hlubší vhled do konkrétní oblasti středověkého práva. Vztahu kanonického práva a panovnické moci jsou věnovány dva po sobě jdoucí příspěvky, byť časově vzdálené téměř dvě staletí. Marcin R. Pauk ve studii *Ergo meum maximum et primum sit decretum. Prawo kanoniczne i sądownictwo kościelne w tzw. Dekretach księcia Brzetysława I.* sleduje otázku vlivu franského a bavorského vzoru na fungování českého synodálního soudnictví v 11. století v souvislosti s panovnickými regulemi zasahujícími do sféry kanonického práva. Robert Antonín pak v příspěvku *S kým se přel biskup Ondřej? K meandrům v právní krajině Čech na počátku 13. století na základě „známého“ příběhu* nabízí jiný úhel pohledu na spor biskupa Ondřeje s králem Přemyslem Otakarem I. a na základě pečlivé analýzy kauzu neotřele interpretuje zejména jako spor o správní a hospodářské kompetence v církevních strukturách, který dovoluje nahlédnout stav právní kultury v českých zemích v první polovině 13. století.

Ucelenější vhled do problematiky jednoho segmentu české právní kultury poskytuje trojice studií zabývající se českými a moravskými právními knihami ve středověku. Tento sled zahajuje úvahová, metodologicky podnětná studie Marka Starého *České právní knihy v právní kultuře českého středověku a raného novověku*, která může (a měla by) sloužit jako základ budoucí diskuse. Autor poukazuje zejména na nutnost definování pojmu „právní kniha“ a navrhuje možné přístupy, zaobírá se funkcí i účelem právních knih a vyvrací některé zažitě představy. Následující dvě studie se zabývají právními knihami v konkrétnější podobě. Naďa Štachová ve studii *K otázce geneze textu Rožmberské knihy* rozvíjí a ověřuje dřívější metodické přístupy a navrhuje možnosti dalšího bádání potřebného k pochopení tohoto pramene; studie Dalibora Janíše *Tovačovská kniha a otázka (dis)kontinuity moravského zemského práva* podrobně přibližuje vznik, funkci a podobu Tovačovské knihy a její význam pro moravské zemské právo pozdního středověku i raného novověku.

Problematicke vlády a mocenské autority středověkých polských královen jsou věnovány dva příspěvky. Krátký článek Piotra Węcowskeho *Jadwiga Anjou in Legal Opinions from the End of the Fifteenth Century. A contribution to Late Medieval Visions of Monarchic Authority* analyzuje vnímání mocenské autority a pozice královny Hedviky z Anjou na základě rozboru právníckého dokumentu z konce 15. století; přináší však více otázek než odpovědí a je spíše drobnou jednotlivinou snažící se poukázat na smysluplnost a potřebnost dalšího výzkumu. Studie Bożeny Czwojdrak *Under the Rule of Queen Zofia Holszańska. Land, Town and in curia reginalis Courts in Sanok in 1434–1461* se zabývá popisem soudního systému a jeho fungování v Sanoku za panování královny Sofie Litevské, schází jí však jasné stanovení východisek a cílů. To vede mj. k zanedbnutí do výčtu jednotlivých soudních zasedání namísto akcentování a hlubšího uchopení podnětějších motivů (např. skutečnosti, že po smrti manžela stála z vůle svého syna v čele zemského soudu).

Další studie sborníku jsou tematicky solitérní. Proměnou polského královského soudnictví ve 14. století se zabývá článek Andrzeje Marzece *Królewskie sądownictwo prawa polskiego za panowania Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*. S městským prostředím je spjata studie Andrzeje Pleszczyńskiego *Problem genezy grup prawa samorządowego – cechów, gildii, komun – i kwestia ich znaczenia dla historii cywilizacji europejskiej*, která si klade otázku, jak se v hierarchicky uspořádaném společenství mohla konstituovat skupina fungující na v podstatě demokratických principech. Z okruhu městského práva vychází také nástin analýzy středověkých regulí proti přepychu v přehledné a kompaktní studii Ewy Wólkiewicz *Constitutio nuptialis. Nyska ustawa weselna z 1464 r.*, která na příkladu svatební konstituce z Nisy pojednává o formách, funkci i důvodech těchto nařízení. Opomenu to nezůstalo ani prostředí venkovské, které je zastoupeno textem Roberta Šimůnka *Svědecké výpovědi a kolektivní paměť v prostředí vesnických komunit. Spor o faru v Kovářově 1491–1492*. Mikrohistorická sonda do sporu o prezentační právo k vesnickému kostelu je zároveň metodologicky přínosnou studií, která upozorňuje na specifika svědeckých výpovědí jako historického pramene; v obecnější rovině předkládá možné způsoby jeho interpretace s důrazem kladeným zejména na možnost formování nebo ovlivňování kolektivní paměti dané skupiny.

Pokud lze závěrem něco na sborníku vyzdvihnout, je to bezesporu několik zmíněných

metodologických studií. Ty nabízejí hlubší promyšlení dané problematiky i důležitý inspirační zdroj pro další bádání.

VERONIKA VEČEŘOVÁ

EDICE A POMOCNÉ VĚDY HISTORICKÉ

Jindřich MAREK – Michal DRAGON, *Soupis středověkých latinských rukopisů Národní knihovny ČR. Doplnky ke katalogu Josefa Truhláře / Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum medii aevi qui in Bibliotheca Nationali olim Universitatis Pragensis asservantur. Additamenta ad catalogum Josephi Truhlář, Národní knihovna ČR, Praha 2016*

693 s., ISBN 978-80-7050-669-1

Dvojice autorů kodikologů, které zasvěceným není třeba představovat, obrátila svou pozornost k nejrozsáhlejšímu rukopisnému souboru v České republice, uloženému v Národní knihovně. Geneze jejich historických fondů je dosti složitá a do značné míry se přístupy ve zpracování jednotlivých souborů odrážejí i v rozdělení signatur. Zatímco až do počátku 20. století byl preferován v podstatě pertinenční princip, na jehož základě byly původní celky děleny dle jazykových či obsahových hledisek, později převládlo hledisko provenienční, které velí zachovávat intaktnost původních knihovních celků a teprve v jejich rámci provádět pořádkání. Tento postup je důvodem, proč se většina jazykově latinských rukopisů nachází pod signaturami I–XV. Těm je v tomto soupisu věnována pozornost.

Ačkoli gros historických fondů Univerzitní (později Státní, nyní Národní) knihovny vzniklo do začátku 19. století, kdy zde byly uloženy vedle kmenových souborů jednotlivých univerzitních kolejí též knihovny českých klášterů zrušených za Josefa II., přesto sem v dalších desetiletích mířily ať už jednotlivé, či hromadnější akvizice. Stav knihovních fondů na počátku 20. století zachycují dodnes nenahraditelné katalogy Josefa Truhláře pro latinské a české rukopisy a Waltera Dolcha pro kodexy německé (na rozdíl od Truhlářových však jen ty, které vznikly do poloviny

16. století, soupis mladších rukopisů je k dispozici jen v rukopisném katalogu). V průběhu 20. století Národní knihovna získala řadu dalších souborů i jednotlivin, a přestože vzniklo několik specializovaných soupisů, na jakési Truhlářovo pokračování se stále čekalo. Teprve nyní ho uživatelé dostávají do rukou.

Knihu lze označit jako supplementum k signaturám I–XV, v němž autoři zpřístupňují 79 středověkých rukopisů. Jde o materií latinskou, nicméně části rukopisů někdy obsahují i texty v jiných jazycích – nejvíce v češtině a němčině, okrajově se objeví také francouzština, hebrejšтина a řečtina. Téměř všechny rukopisy pochází ze 14. a 15. století. Starší jsou jen dvě památky – sborník s různými rétorickými texty pocházející patrně z italského prostředí (č. 37) a tzv. osecký lekcionář, který se však v tomto severočeském klášteře ocitl až v roce 1945; do té doby byl užíván cisterciackami v hornolužickém Mariensternu (a byl jim patrně původně i určen, vznikl v závěru 13. století).

Velké množství zpřístupňovaná materie je bohemikální povahy, až na dvě výjimky jde však o jednotlivé akvizice (zpravidla prostřednictvím antikvariátů). Největší sevřenou skupinu zde tvoří knihy z původní knihovny Otokara Kruliše-Randy, jež byla po roce 1948 zestátněna a rozptýlena mezi různé kulturní instituce. Část rukopisů se tehdy dostala na volný trh, kde je také od padesátých let 20. století Národní knihovna získávala. Téměř ve všech případech navíc šlo o bohemikální rukopisy, které Kruliš-Randa získal v aukci mikulovské dietrichštejnské knihovny před druhou světovou válkou. Osudy posledně jmenované knihovny se staly odstrašujícím mementem ztráty kulturního dědictví, nicméně část jejího rukopisného bohatství se také díky českému průmyslníkovi podařilo udržet v Čechách. Druhým větším souborem jsou rukopisy pocházející z knihovny kláštera minoritů v Českém Krumlově zakoupené v antikvariátech v letech 1923–1924, když se krátce předtím z místa svého původního uchovávání ztratily.

V případě ostatních popsanych rukopisů jde o jednotlivé zisky, z nichž některé mají zásadní význam. Zmíňme zlomek iluminovaného překladu *Dalimilovy kroniky*, která je jednou z nejznámějších akvizic Národní knihovny v posledních letech (č. 68). Výraznou památkou je též Richentalova *Kronika kostnického koncilu* či latinská *Alexandreida* s četnými bohemikálními doprovodnými texty (č. 61, 58). Většinou napln zde popisovaných rukopisů tvoří jiné žánry, daleko obvyklejší v dochovaných středověkých knihovních celcích – ať už různé biblické výklady, homiletická literatura a s ní úzce související hussitica z oblasti

polemické literatury (např. Martin Lupáč, Václav z Dráčova, Jan Příbram), nechybí zde ani *Legenda aurea* a některé antické texty. Poměrně početně je zastoupena pastorační literatura – teologické pomůcky, ale i texty spojené přímo a nejužší s pastorační činností. Méně je v souboru obsažena literatura kanonickoprávní. Nezanedbatelnou skupinu představují také rukopisné zlomky. Část popisovaných rukopisů je iluminována – o některých již byla řeč výše (Dalimilova a Richentalova kronika, osecky lekcionář), ovšem k nim připojme například ještě některé biblické knihy (č. 4), rukopis medicínských textů (č. 6) nebo původem severofrancouzské knihy hodinek (č. 52).

Samotnému soupisu předchází stručný úvod autorského dua, který uživateli přibližuje základní informace o podobě klementinských rukopisných fondů, stejně jako o zpřístupňovaném souboru. Samotný soupis, i když se týká „jen“ 79 položek, je, jak ostatně vyplývá z rozsahu celé knihy, nesmírně podrobný. Řídí se Zásadami popisu rukopisů, nicméně nezřídka jde ještě dál. Velmi vítané jsou například podrobné popisy knižních vazeb či přiblížení historie kodexu. Nejhlouběji se ovšem dostáváme u popisu jednotlivých textových částí, který jde daleko za ještě před nedávným praktickým standard. Vyžaduje sice větší časový vklad ze strany zpracovatele, nicméně koncový uživatel je odměněn vpravdě královsky. Autoři přistupují k jednotlivým textovým částem rukopisů samostatně a jednotlivě je také identifikují a popisují (za pomoci incipitu a explicitu, což je zvláště důležité například u kazatelské literatury). Čtenáři se do rukou dostává detailní popis vybraných rukopisů po všech stránkách.

Plné využití takového díla samozřejmě umožňují teprve rejstříky, na něž se při koncepci práce též myslelo. Nejrozsáhlejší je rejstřík latinských incipitů (doplňují jej také rejstříky německých a českých incipitů), který odkazuje samozřejmě i na jednotlivé texty v rámci jednoho kodexu. Jemu předcházejí ještě rejstříky jazykové, chronologické a geografické (ve smyslu lokalizovatelných rukopisů). Dále se tu setkáme s rejstříkem ikonografickým; po něm přichází seznam notovaných rukopisů a spojený rejstřík jmenný a věcný. K němu se druží rejstřík písařů, vlastníků a objednavatelů rukopisů, rejstřík knižních vazeb a citovaných rukopisů.

Nejdůležitější české knihovně se středověkými rukopisnými fondy se dostalo důležitého doplnění, pokud jde o zpřístupnění jejího medieválního knižního bohatství. Stalo se tak formou velmi kvalitního a podrobného zpracování.

Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech, ed. Jiří DYNDY, Scriptorium, Praha 2017

368 s., ISBN 978-80-88013-52-5

Problematika slovanského pohanství má již dlouhou badatelskou historii, v níž čestné místo stále patří Luboru Niederlovi. Nepřekvapuje proto, že naprostá většina pramenných svědectví byla již dříve porůznu vydána. Zatím nejuplněnější kolekci písemných zpráv o náboženství starých Slovanů shromáždil německý slavista Karl H. Meyer ve *Fontes historiae religionis Slavicæ* z roku 1931. V úvodu Jiří Dynda uvádí, že některé velmi významné texty ze své antologie vypustil, neboť jsou snadno dostupné v překladech vylých v minulých letech. To lze pochopit, zvláště když naopak do souboru zařadil texty, které Meyerovi ještě nemohly být známy.

Jiří Dynda svůj výběr latinských textů rozčlenil do šesti tematicky a chronologicky uspořádaných sekcí. Do prvního oddílu zařadil tři texty ze 6. až 8. století s informacemi o náboženství balkánských Slovanů žijících v byzantské duchovní sféře. Západním Slovanům mezi Labem a Sálou je věnován druhý oddíl, zatímco následující oddíl se vztahuje ke christianizaci Pomořanského knížectví a k pohanským kultům Polabanů a Havolanů. Slovanské pohanství na Rujáně osvětluje čtvrtý oddíl, poslední dva oddíly zahrnují svědectví o tzv. pohanských přežitcích jednak v Čechách a Dalmácii, jednak v Polsku, a to v rozmezí 13.–15. století.

Každému svědectví v paralelním latinském znění a v českém překladu předchází medailonek autora a uvedení do souvislosti, v nichž se vybrané místo vyskytuje. Toto řešení vychází vstříc čtenáři, který by jinak musel hledat potřebné poučení v odborné literatuře. V případě kratších úryvků editor texty propojuje shrnutím předcházejícího vyprávění. Upozorňuje přitom na problematiku či obtížně vložitelná místa pramene, a to buď hned v úvodu, nebo v poznámkách pod čarou. I když Jiří Dynda upozorňuje, že jeho záměrem nebylo texty komplexně analyzovat a interpretovat, místy v jeho komentářích vítaně nalezneme zasvěcené přehledy bádání. Kritický přístup je patrný i ze seznamů pramenů a výběru sekundární literatury. Pokud to jen bylo možné, autor texty doprovodil plány lokalit, rekonstrukcemi svatyní i jiných relikvií pohanských kultů a ikonografickými doklady.

Dyndova antologie přináší více než slibuje také tím, že shromážděním dokladů v jednom svazku podněcuje reflexe jednak o hodnověrnosti pramenů, jednak o setrvalé potřebě pověrečná.

Žánr kroniky, potažmo dvorské kroniky staroruské písemnictví neznalo a v interpretaci polských medievistů se odráží pevné přesvědčení o bezprostředním sepětí Romanových potomků, zejména jeho syna, věhlasného knížete Daniila Romanoviče, s rytířskou kulturou latinského Západu.

Pro českého čtenáře může být v této souvislosti zajímavé i traktování vztahu haličsko-volyňského knížete Daniila Romanoviče k Herbortovi z Fulštejna, jež se ostře liší od výkladu svého času předloženého Martinem Wihodou a akceptovaného dalšími českými medievisty. Střet mezi Dąbrowským a Wihodou vychází právě ze sporu o to, zda Daniil Romanovič byl skutečně plně obeznámen se západní rytířskou kulturou, nebo zda i přes výrazné politické angažmá v Polsku, Uhrách, Rakousích a Čechách zůstávala mezi ním a střední Evropou jistá kulturní bariéra. Editorům slouží ke cti, že i když předkládají poměrně smělé interpretace a pouštějí se do různých polemik, svá tvrzení vždy opírají o velmi důkladnou znalost pramenů i literatury a korektně reflektují názory svých oponentů. Díky tomu čtenářům ponechávají dostatek prostoru, aby k dané problematice zaujali vlastní stanovisko.

Je otázkou, zda se podaří prolomit dosud takřka neochvějnou tradici mezinárodní vědy pracovat se staroruskými letopisy výlučně na základě ediční řady *Polnoje sobranije russkich letopisej*, nicméně s ohledem na kvality jak moskevské, tak varšavské edice se domnívám, že by se citování obou historiografických děl 12.–13. století podle těchto nových vydání měla stát pro medievisty závaznou normou.

JITKA KOMENDOVÁ

Pavel HRUBOŇ, *Incipity papežských listin a jejich význam pro papežskou diplomatiku. Strukturovaný rejstřík incipitů papežských listin z let 1378–1431 k edicím Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia a Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, Ostravská univerzita, Ostrava 2017 (= Interpretationes, Series B 4)

222 s., ISBN 978-80-7464-970-7

Pavel Hruboň, jenž se soustavně zabývá pozdně středověkou papežskou diplomatikou zejména s ohledem na moravské prostředí, připravil další publikaci, která vychází z jeho badatelského

těžiště. Po společné knize s Richardem Psíkem, v níž se detailně věnovali kancelářským poznámkám (v případě tohoto materiálu jsou mimořádně hojné a informačně bohaté) na papežských písemnostech uložených v moravských archivech, nyní připravil práci poněkud jiného charakteru. Jedná se o specializovanou diplomatickou pomůcku určenou ke studiu papežských listin pozdního středověku. Konkrétně se zde zabývá jednou z částí listinného formuláře, arengou. Ta je v současnosti asi nejvíce tematizovanou listinnou částí a její výpovědní hodnota je odkrývána v mnoha rovinách: ať pro poznání kancelářského provozu a kontextu celkového listinného formuláře, nebo pro výpověď v oblasti propagandy i vyjádření filozoficko-teologických myšlenek.

Kniha je příručkou rejstříkového charakteru, která se vztahuje k časově posledním dvěma dílům edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, respektive *Acta summorum pontificum Romanorum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*; jejich editorem byl Jaroslav Eršil, pokrývají léta 1378–1431. Jde o písemnosti římských papežů Bonifáce XI., Innocence VII. a Řehoře XII., dokumenty avignonských papežů Klimenta VII. a Benedikta XIII., stejně jako o bohemikální materii obou pisánských papežů (Alexandra V. a Jana XXIII.), k čemuž přistupuje i několik písemností kostnického koncilu. Hlavním důvodem vzniku této knihy byla skutečnost, že žádný ze svazků MVB ani ASP nedisponuje rejstříky incipitů papežských listin, ba ani rejstříky areng, které jsou dnes již standardní součástí moderních edičních podniků. Pozdně středověká papežská listinná materie je již silně formalizována, rejstříky tudíž pomáhají proniknout do obsahových struktur bohemikálních písemností a jednotlivých typů papežských listin. Incipity papežských listin navíc běžně sloužily v tehdejší komunikaci s Římem jakožto referenční pomůcky, pomocí nichž bylo možné se odvolávat na určitou listinu nebo konkrétní typ. Kniha tak nabízí velký potenciál nejen pro badatele na poli papežské diplomatiky tohoto období, ale také pro zájemce, kteří budou chtít zkoumat vztahy českého církevního prostředí ke kurii v závislosti na typu jednotlivých papežských písemností.

Kniha se člení na dvě základní části. Tou první je takřka čtyřicetistránkový úvod, v němž autor seznamuje s koncepcí zpracování látky a jeho smyslem. Po něm následuje přiblížení struktury obou rejstříků – tedy rejstříku incipitů papežských listin a rejstříku areng. S posledně jmenovanou pomůckou souvisí i obsírnější seznámení

s typu papežských písemností v pozdním středověku. Druhou část knihy představují rejstříky. První z nich – stručnější – podává abecední soupis incipitů bohemikální papežské materie s odkazy na edice příslušných písemností ve svazcích MVB a ASP. Druhý – rozsáhlejší – je soupisem areng těchto listin. Obsahuje jejich plné znění (někdy na základě doplnění oproti textu v edici, kde se občas tyto části formuláře krátily, popřípadě šlo jen o registrové zpřístupnění), typologické zařazení dle schématu uvedeného v úvodu, stručný český regist a odkaz na číslo/čísla v ediční řadě s eventuálním upozorněním na drobné odchylky od citovaného textu. Knihu uzavírá tabelární zobrazení jednotlivých typů papežských listin i s příklady, seznamy pramenů a literatury, které jsou následovány stručným anglickým resumé.

Poměrně nenápadná kniha představuje důležitou pomůcku pro využití uvedených svazků vatikánských *Monument*. Potěší nejen specialisty na papežskou diplomatiku, ale i další zájemce o vztahy českých zemí ke kurií v době vlády Václava IV. a během husitských válek.

TOMÁŠ VELIČKA

Mikuláš Konáč z Hodíškova, Pikartské dialogy, ed. Ota HALAMA, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017
(= Středověk 2)

179 s., ISBN 978-80-7422-571-0

Česká (před)reformace vyprodukovala za dlouhou dobu své existence nepřeberné množství podnětných spisů, z nichž velká část stále existuje jen ve formě rukopisů, starých tisků či editovaných výňatků. Je tedy potěšitelnou zprávou, že historik církevních dějin Ota Halama vydal čtveřici polemických děl z tiskárny Mikuláše Konáče z Hodíškova, která dokumentují myšlení českého utrakvismu v relativně málo probádané éře první desetiletí 16. století.

Jelikož se Mikuláš Konáč významně podílel na většině editovaných polemik, je samozřejmé, že Halamova úvodní studie se nejvíce zabývá právě osobností tohoto úředníka, tiskaře a literáta. S přihlédnutím k pramenům jsou představeny Konáčovy písařské aktivity v Praze, jeho první literární počiny a zahájení tiskařské činnosti (1507), u níž lze o úspěšném období hovořit po roce 1513 v souvislosti s přízní projevovanou

Vladislavem II. Konáčovo významné společenské postavení dokládá Halama i pro dobu vlády dalších dvou panovníků, ačkoliv se v této době musel smířit s ukončením knihtiskařské činnosti (1528). Halama zde správně uvazuje, že jestliže roku 1547 nepřipomněli již zesnulého Konáče v postavení tiskaře ani jeho nejbližší, bylo to zřejmě dáno téměř dvaceti lety uplynulými od posledního Mikulášova tisku.

Konáče z Hodíškova řadí autor mezi reprezentanty tradičního utrakvismu, jenž nebyl významněji poznamenán luterskými vlivy, což dobře vystihuje označení „konzervativní utrakvista“. Uvedením názorů předchozích badatelů Halama ukazuje, jak různě mohl být Konáč z konfesního hlediska interpretován. Autor přirovnává Mikulášovo kališnictví k myšlení administrátorů Václava Korandy a Petra Žateckého – za důležité styčné body pokládá obhajobu přijímání podobojí, připouštění maličkých k eucharistii, požadavek českého zpívání při mši, úctu k Janu Husovi a netolerantní přístup k učení Jednoty bratrské. Výčtem děl vytištěných u Konáče ve dvacátých letech navíc Halama jasně dokládá, že pražský tiskař se v této době ostře vymezil i vůči pražským radikálním kališníkům podléhajícím vlivu německé reformace. Za velmi přínosné pokládám postižení dvojí tradice, k níž se Mikuláš Konáč hlásil: basilejských kompaktát (zpochybňovaných radikálními utrakvisty) a myšlenek Jana Husa a Rokycany.

Proti konfesnímu zakotvení Mikuláše v podání Oty Halamy nelze v zásadě nic namítat, neškodil by však kratší komentář ke zmíněnému pojmu „konzervativní utrakvista“. Za představitele konzervativního utrakvismu bývají často označováni rovněž pražští umírnění kališníci poražení roku 1448 Jiřím z Poděbrad, takže by bylo jistě zajímavé zmínit se o podobnostech a rozdílech mezi konzervativci 15. století a Konáčovými souvěrci, případně i vysvětlit souvislost s tzv. staroutrakvismem raného novověku. Téma Mikulášových náboženských postojů prostupuje též výkladem o dílech obsažených v následné edici, poněvadž pražský tiskař dvě z nich přímo napsal. Tisk *O klanění velebné svátosti oltární* je navíc Konáčovým přepracováním polemiky (dialogu) kněze Stanislaida. Tomuto duchovnímu je mimochodem po zásluze věnována značná pozornost, neboť roku 1511 dle všeho kázal v Mladé Boleslavi před zraky významného člena Jednoty Vavřince Krasonického.

Co se edice týče, ta vedle již zmíněného Stanislaidova spisu obsahuje Konáčův dialog *Rozmlouvání o víře*, který zaujme větším počtem diskutujících (katolík, utrakvista, Bratr a mudro),

a *Dialogus*, v kterémž Čech s Pikartem rozmlouvá. Jakýmsi přídatkem je pak spis Mikuláše z Poříčí obhajující úctu ke svátosti oltářní, který již nemá dialogickou formu, vzešel však z Konáčovy tiskárny. Usiloval-li Halama prostřednictvím těchto polemik o představení plastičtějšího obrazu náboženské situace na počátku 16. století (zde se bádání tradičně možná až příliš soustředilo na Jednotu bratrskou), bezpochyby uspěl. Editované tisky sice ještě přímo neútočí proti radikálnímu křídлу utrakvismu, výborně však ilustrují věroučné kontroverze mezi církví podjednou, podobojí a Jednotou bratrskou (problematika eucharistie, církevního poslušství, zachovávání katolických obyčejů apod.) Čtenářsky nejdělejší je nepochybně první dialog, *Rozmlúvanie o viere*, jenž má vzhledem k přítomnosti čtyř aktérů a veršované formě potenciál zaujmout i poučeného laika.

Po formální stránce je Halamova edice na vysoké úrovni. Z hlediska transkripce splňuje všechny podstatné náležitosti a je vybavena příkladným poznámkovým aparátem s vysvětlivkami a odkazy na různé zdroje, především hojně zastoupené biblické verše. K edici se váže diferenční slovníček a na závěr je připojen cenný výčet protibratrských tištěných polemik (1500–1526) s klíčovými údaji ke každé z nich. Snad jediná výtku souvisí s výrokem v dialogu Čecha s Pikartem, že v kompaktátech *se pokládá zřetelně, že jsme praví synové církve svaté. A že nás pro kalich žádný kacěřovati nemá...* (s. 95). Dle Halamy Konáč těmito slovy v podstatě odkazuje na tzv. kompaktátní desky na Novém Městě, po mém soudu ovšem v první řadě vychází z textu samotných kompaktát, na jejichž edici bohužel odkaz chybí. Celkově vzato je však poslední kniha Oty Halamy vítaným a velmi kvalitně zpracovaným příspěvkem k méně známé epoše z dějin českého utrakvismu.

ADAM PÁLKA

Pavel Otmar KRAFL a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny / The Editorship and Editions of Medieval Sources of a Diplomatic Nature at the Dawn of the 21st Century. Directions – Tendencies – Transformations*, Historický ústav AV ČR, Praha 2016 (= Práce Historického ústavu AV ČR, Miscellanea C 24)

239 s., ISBN 978-80-7286-249-8

Stejně jako *Almanach medievisty-editora*, jenž vyšel roku 2011 redakční péčí Pavla O. Krafla, představuje recentní sborník reflexivně koncipovaný výstup Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy (obnovené Boženou Kopiczkovou roku 2000 při Historickém ústavu AV ČR). Tematika otištěných příspěvků odráží stav současné editorské činnosti několika tuzemských i zahraničních badatelů či kolektivů. Už z této skutečnosti je zřejmé, že kniha má primárně informativní ráz. Spíše než prezentování vědeckých výsledků trvalejší hodnoty se zde nachází průběžné přehledové zprávy a diskusní příspěvky k vývoji edičních pravidel.

Svazek je členěn do šesti oddílů. První dvě části se věnují vybraným regestovým edicím: řadě *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (J. Zachová, R. Psík) a *Regesta Imperii XI Neubearbeitung* (P. Elbel, S. Bárta). Třetí oddíl obrací pozornost k současné podobě několika středoevropských diplomatářů: *Diplomatarium Danicum* (A. L. Knudsen a T. Hansen), *Bündner Urkundenbuch* (T. Hansen) a *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (D. Havel a L. Führer). Čtvrtá část knihy nabízí historiografické přehledy: o vývoji národně pojatého editorství ukrajinských raně novověkých pramenů (M. Kapraľ), o osudech projektu *Censimento*, který si od padesátých let minulého století klade za cíl vytvořit soupis papežských listin napříč evropskými archivy (P. Hruboň), o deziderátech nedokončené rekonstrukční edice českých desk zemských do roku 1541 (J. Hanousek) a o dějinách obnovené české Komise pro vydávání středověkých pramenů diplomatické povahy (P. O. Krafl). Pátý oddíl je tvořen statěmi o zpřístupňování fotodokumentace listin na internetových portálech (především *Monasterium.net*, T. Černušák) a o využití fotografie pro zpracování sfragistického materiálu (K. Maráz). Šestý oddíl, pojednávající

o specifikách raně novověkého editorství (T. Sterneck, J. Vojtíšková), tvoří epilog publikace.

Z nastíněného schématu je zřejmý jistý disparátní charakter knihy. Uvedme dva příklady z prvního oddílu. Zatímco Jana Zachová ve svém příspěvku parafrázuje vývoj edičních zásad regestové edice RBMV a nastoluje diskusní teze o další úpravě norem, Richard Psík bilancuje stav excerpovaného materiálu po dokončení osmého svazku této řady. Střídání kapitol/článků interpretačního a deskriptivního charakteru můžeme vnímat i pozitivně – jako jakýsi vhled do editorské dílny, v níž sledujeme vydavatelské počiny v různém stadiu jejich přípravy. Je třeba ocenit též zastoupení zahraničních autorů a (pro redaktora příznačnou) snahu o nadnárodní koncepci svazku. Poněkud však postrádám hlubší zamýšlení nad dopadem rozvoje informačních technologií na editorskou praxi. Toto téma je proklamováno již v prvním odstavci předmluvy, a čtenář tak lehko podlehne dojmu, že právě konfrontace ediční práce s probíhající digitální „revolucí“ (srovnatelnou dle redaktora s „dobovými dopady vynálezu telegrafu, telefonu či rozhlasu“, s. 11) se má stát jakousi červenou nití propustující celou knihu. Ve skutečnosti je potenciálu výpočetní techniky a *digital humanities* věnováno jen několik málo příspěvků (A. L. Knudsen, T. Hansen, T. Černušák), přičemž žádný z nich nelze vnímat jako vizionářský.

Svazek patrně sehráje roli jakéhosi žurnálu, který ve své konzervativní podobě občerství zainteresované, úzce vymezené čtenářstvo – editory a editorky diplomatického materiálu. Širší odbornou veřejnost zřejmě příliš neosloví, to se však ani nezdá být jeho účelem. Hodnotu díla spatřuji zejména v tom, jak pestře dokumentuje současný stav editorského diskursu, a to se všemi jeho symptomatickými jevy.

VOJTĚCH VEČEŘE

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY

Mateusz GOLIŃSKI, *Dzieje miast praskich do poczatku XV wieku*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2018

476 s., ISBN 978-83-7638-981-3

Nebyvá příliš časté, aby se historik pouštěl do sepsání dějin zahraničního města, i když jde o takovou badatelskou veličinu v oblasti hospo-

dářských a sociálních urbánních dějin, jakou je Mateusz Goliński. Hned na počátek anotace lze předeslat, že se všemi úskalími, která na podobné pokusy badatele čekají, se autor dokázal velice dobře vypořádat. Čtenáři se tak dostává kvalitní a moderně pojatá monografie města, na první pohled poutající monumentálním seznamem pramenů a literatury, jež autor při přípravě knihy prostudoval. Nejde jen o historickou literaturu, Goliński cituje také četné archeologické, stavebněhistorické nebo uměleckohistorické studie vskutku v nebyvalém množství. Publikace je dedikována zesnulému archeologovi a významnému pragensiálnímu badateli Ladislavu Hrdličkovi.

Chronologicky se kniha vztahuje k dějinám města od počátku (zhruba od 9. století) až do roku 1409, do vydání Dekretu kutnohorského. Primárně je určena čtenářům v Polsku, kde doposud vyšly pouze překlady dějin Prahy z pera Josefa Janáčka a Karla Krejčího. Tyto publikace však nemají charakter podrobných dějin města, jde spíše o populárně naučné přehledy. Goliński programově navazuje na práci Jerzego Piekalskiego, který Praze při svých komparativně zaměřených městských bádáních věnoval pozornost. Autor hned v úvodu upozorňuje na to, že své dějiny města bude psát z tradičního pragocentrického pohledu, který je dnes někdy kritizován, ale stejně jako autor se domnívám, že je zcela opodstatněný. Dějiny města významně ovlivňovaly dějiny celé země, nebo naopak stále platilo, že kdo ovládal Prahu, ovládal Čechy.

Publikace je rozdělena do několika kapitol, které si drží striktně chronologickou strukturu. Skladba knihy vychází z členění pražského souměstí na Staré Město pražské, Nové Město pražské, Malou Stranu a Hradčany. V podkapitolách autor rozebírá různé okruhy hospodářských, sociálních a právních dějin. Dotýká se problematiky městské správy, migrace, městského práva, šlechty usazené ve městě, založení Nového Města pražského a podobně. Nezapomíná ani na vylíčení dějin židovského obyvatelstva. Velice důkladně jsou v knize zachyceny historické počátky Prahy, včetně důrazu na Pražský hrad a Vyšehrad. Cenné jsou shrnující pohledy na konkrétní problémové okruhy, jež se doposud syntetického zhodnocení nedočkaly. Na mysli mám například kapitolu věnovanou pražským domům a na nich váznoucích rentách neboli platech.

Goliński se zaměřuje i na témata, která v domácím pragensiálním bádání příliš nerezonují, jako je například problematika pražských předměstí a jejich integrace do organismu formujícího se Nového Města pražského nebo vojenská organizace Starého Města pražského. Autor správně

upozorňuje na to, že zatímco v českých zemích pražské souměstí v obchodu a řemeslnické produkci dominovalo, pražským měšťanům se nikdy nepodařilo proniknout na evropské trhy a v mezinárodním obchodu se Praha ocitla – i vzhledem k nepříznivé geografické poloze – na periferii. Kvalitu publikace zvyšuje poctivě sestavený osobní a místní rejstřík.

Autor se rozhodl pro syntetické pojetí, v němž je vlastní historie města popsána, nikoliv však vždy důsledně kriticky hodnocena. Odpovídá tomu také užívání poznámkového aparátu. Poznámky jsou uváděny nedostatečně a vždy obsahují nakumulované prameny nebo literaturu, z níž autor při sepsání vždy několika odstavců nebo oddílu knihy vycházel. Přestože toto byl původní záměr Goliňského – představit polskému čtenáři v mateřském jazyce dějiny jednoho z nejvýznamnějších středoevropských měst – přijde mi škoda, že se autor s dosavadní literaturou a názory různých badatelů náležitě kriticky nevypořádal. Jeho detailní znalost prostředí polských středověkých měst (zejména Vratislavi) by do pragensiálního bádání mohla přinést mnoho nových a zajímavých myšlenkových impulzů. Dle mého soudu by bádání o dějinách města Prahy podobný, leč hlubší pohled zvnějšku v mnoha aspektech prospěl. Na závěr si dovoluji připojit kritickou doušku týkající se obrazové přílohy. Zde došlo k mechanickému přeskenování porůznu publikovaných plánů nebo map bez jakékoliv, byť i jen elementární úpravy. Publikace podobného ražení by si zasloužila mnohem výpravnější grafické zpracování.

Většinu očekávání kniha splňuje. Polskému čtenáři detailně představuje dějiny pražského souměstí až na práh husitských bouří, ale nejen to. Domnívám se, že po knize leckdy sáhnou také čeští badatelé, kteří využijí Goliňského velmi důkladné heuristiky pramenů a literatury.

MARTIN MUSÍLEK

Tomáš SITÁR, *Magister Pavol z Kolár a Hontovci z Poiplia. Osudy slovenskej šľachty v stredovekom Uhorsku*, Miloš Hric, Krná 2017

184 s., ISBN 978-80-972035-6-6

Výzkum dvora Zikmunda Lucemburského zažívá rozkvět ve všech dnešních státech, které kdysi spadaly do jeho rozsáhlé říše. Slovenská historiografie přispěla především biografií Zikmundova

dvořana Stibora ze Stibořic, již autorka Daniela Dvořáková pojala jako velkolepou fresku dvorského a šlechtického prostředí v pozdně středověkých Uhrách. Pokud bylo Stiborovo jméno dobře známé již před vydáním její knihy, nedá se totéž říci o osobnosti Pavla z Kolár, jemuž podle slov autora na přebalu recenzované publikace „slovenská historiografia doteraz nevenovala ani najmenšiu pozornosť“. U obdobných poznámek často čtenáře napadne, že právem. To však není případ Pavla z Kolár, jehož význam je nyní díky knize Tomáše Sitára možno skutečně docenit.

Autor uvozuje knihu větou, která bezděky napoví o výchozí metodologii: „Predkladaná publikácia nadväzuje na náš predchádzajúci výskum, ktorého výstupom bol *Historický slovník obcí okresu Veľký Krtíš*“. Můžeme tedy očekávat dnes převažující způsob zpracování dějin šlechtických rodů, který spíše než sociálněhistorickou perspektivu volí vlastivědný přístup: sesbírat veškeré dostupné zmínky a ty pak převážně chronologicky zpřístupnit v dikci blízké prameni. Pozitivem takového přístupu je faktografická úplnost, velkou nevýhodou však představuje nepřehlednost.

Biografii Pavla z Kolár (doložen od 1374, † 1431) předchází zpracování osudů jeho předků. Rod Hont-Poznanovců byl slovenskou historiografií vícekrát tematizován, neboť měl sloužit jako příklad „slovenské“ šlechty. Ján Lukačka, který se výzkumem i „nacionálním“ zařazením Hont-Poznanovců nejvíce zabýval, přitom využíval argumenty jdoucí nad rámec výpovědi pramenů, zejména rekonstrukci genealogických souvislostí na základě shody rodného jména. Sitár je v tomto ohledu opatrnější, nicméně tezi o slovenském původu rodu přijímá. Lze kvitovat, že se touto ahistorickou otázkou zabývá jen v míře nezbytně nutné.

Otázka vlastních jmen však u Sitára nezůstává stranou, byť se objevuje v jiné souvislosti. V knize je několikrát nadhozena myšlenka, že uherská šlechta opouštěla stará slovanská, resp. maďarská pohanská jména a klonila se ke jménům křesťanským. Dálo se tak zejména v případě nobility dvorské a indikovalo to její „modernost“. Zachovávaní starých jmen mělo naopak značit ignorování trendů královského dvora, dokonce až opoziční postoj. To se mělo týkat i rodiny Hont-Poznanovců, která „sa držala slovanských tradícií a nezachytila nový vietor v dvorskej politike“. Sitár se touto úvahou snaží překlenout rozpor mezi tím, že dvořan Pavel z Kolár důsledně uvádí jako svého otce Matěje (což má být jeho křestní jméno), zatímco otec sám měl používat jméno Hont jako odkaz na starobyklou tradici rodu. Relevance podobných vývodů je sporná, v každém případě jde o úvahy inspirativní.

Pavlova kariéra byla spojena s úřadem dvorského soudu, kde byl notářem a protonotářem, a s úřadem palatina, kde vystupuje jako protonotář a místodržitel. Díky těmto administrativně náročným funkcím se zachovalo ohromné množství pramenů spojených s Pavlovým jménem: jak vyplývá z připojeného itineráře, blíží se jejich počet dvěma tisícům! Tato rozsáhlá materie přibližuje obraz mocného šlechtice, jehož role zdaleka překračovala původní administrativní vymezení držených úřadů. Pavel disponoval i palatinovou pečeti a vytvořil si široký okruh konexí, takže petenti se v soudních záležitostech obraceli přímo na něj. Analýza některých Pavlových služebních cest ukazuje, jak efektivně si dokázal počínat. Právní úkony nečinil pouze v místě určení, ale řešil ad hoc různé případy během cesty; nejenže tím získával finanční prostředky, ale vytvářel si i hustou síť vazeb, zejména na vlivnou šlechtu království.

Pavel byl nejdéle sloužícím protonotářem jakékoli uherské soudní stolice ve středověku, zároveň působil v období nejdéle úřadujícího palatina (Mikuláše z Gary) a nejdéle panujícího krále. Pro palatina se stal téměř nezastupitelným, pro krále pak důležitým úředníkem, byt vztahy se Zikmundem se v závěru Pavlova života poněkud zkalily. To platí rovněž o vztazích v nejbližší rodině, s níž vedl Pavel četné soudní spory. I proto překvapí autorova příkrášlující charakteristika, že představil svého hrdinu „ako pracujícího šlechtica, kráľovho verného poddaného a služobníka, spravodlivého a mierneho zeme pána, seniora šľachtického rodu, nekonfliktného suseda, zbožného cirkevného donora“. Některé z uvedených rysů ostatně i výklad v knize popírá. Pavel by se dal spíše vykreslit jako ambiciózní šlechtic, který šel tvrdě a rozhodně, nikoli nekonfliktně za svým.

Kniha Tomáše Sitára grafickým zpracováním obálky odkazuje, ať již bezděčně či záměrně, na biografii o Stiborovi ze Stibořic. Pokud je kniha Daniely Dvořákové poutavou četbou, v případě osudů dalšího Zikmundova dvořana Pavla z Kolár jde o lekturu náročnou. Pravda, osudy „úředníka“ nebyly tak barvitě jako dobrodružný život Stiborův, nicméně hlavním důvodem je chybějící hierarchizace faktů. Výsledná mozaika, již posloužilo za základ mimořádné množství diplomatických pramenů, není na první pohled příliš přehledná a sdělná. Nepochybně však poukázala na dosud prakticky neznámou, a přesto nesmírně významnou postavu uherských dějin pozdního středověku.

ROBERT NOVOTNÝ

Histoires et mémoires des croisades à la fin du Moyen Âge, edd. Martin NEJEDLÝ et Jaroslav SVÁTEK avec la collaboration de Daniel BALOUP et Benoît JOUDIOU, Presses Universitaires du Midi, Toulouse 2015 (= Méridiennes. Les croisades tardives 3)

313 s., ISBN 978-2-8107-0377-7

Po dvou publikacích tematické řady „Croisades tardives“, zaměřených na projekty křížových výprav (*Les Projets de croisade*, 2014) a pozdně středověkou šlechtu a křížové výpravy (*La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge*, 2015), se třetí svazek věnuje literární tvorbě konce středověku spojené s křížovými výpravami. Cílem monografie je v první řadě rozbor paměti křížových výprav, v pozdním středověku velice živé, jejich proměn a využití.

První dva texty otevírají problematiku křížových výprav v narativních pramenech, když se souborně zabývají pozici kruciatů v české a arménské středověké historiografii. Zatímco pro české kroniky konstatuje Marie Bláhová téměř naprostý nezájem o tažení do Svaté země s výjimkou Ansbertova líčení vloženého do Jarlochovy kroniky, Gérald Dédéyan v místy až příliš zkratkovitým a někdy poněkud neuspořádaně působícím textu podtrhuje úzké vazby mezi arménskou a „francou“ (křížáckou) historiografií. Shledává přítom zájem arménských pramenů především o první a třetí křížovou výpravu, stejně jako o kruciáty Ludvíka IX. Svatého. Danielle Quéruel se ve svém podnětném příspěvku zabývá dílem *Les passages d'Outre-mer faits par les Français contre les Turcs depuis Charlemagne jusqu'à 1462* Sébastiena Mamerota. Ptá se především po účelu jeho vzniku na francouzském královském dvoře v letech 1472 až 1474, jestliže dvůr Ludvíka XI. jevil ve srovnání s burgundským o poznání menší zájem o křížáckou tematiku. Jako objednavatele identifikuje autorka Louise de Laval, významného bibliofila, rádce francouzského krále a bývalého janovského guvernéra.

V následujícím metodologicky přínosném článku přináší Philippe Josserand na základě analýzy dochovaných narativních pramenů důkazy o existenci dnes ztracené kroniky oslavující Pelaya Péreze Correy, velmistra rytířského Řádu sv. Jakuba z Compostely. Emanuelle Pujeau otvírá jiné pole křížácké literatury, kterým jsou tzv. války v osmi verších (*guerre in ottava rima*) neboli angažované epické skladby s křížáckou tematikou, často opatřené i obrazovým doprovodem.

Autorka představuje tento žánr rozšířený hlavně v Itálii 16. století a předkládá dílčí analýzu básní zabývajících se obležením Rhodu roku 1522. Jaroslav Svátek dále podává ve velmi přehledném a dobře strukturovaném příspěvku výklad o špiónáži ve Svaté zemi a rozebírá cestopis české medievistické obci již známého Bertrandona de la Broquière, přičemž se zaměřuje na jeho vojenský plán tažení do Svaté země vypracovaný pro burgundského vévodu a na cestovatelovo vnímání Turků. Franco Cardini zevrubně analyzuje vztah města Florencie ke křížovému výpravám v 15. století a konstatuje pouze dílčí vzepětí jejího zájmu v souvislosti se snahami papeže Pia II., v jejichž rámci kancléř florentské republiky Benedetto Accolti sepsal prokřížácký spis s oslavou minulých úspěchů, který ovšem nevyústil v žádnou vojenskou aktivitu Florencie.

Bernard Doumerc podává ne zcela lehkým perem sepsaný výklad o společenském a politickém významu symboliky malířských cyklů v benátských *scuole* (sidlech náboženských bratrstev), a to především v době krize Serenissimy po porážce u Negroponte (1470) a následných vnitřních konfliktů na konci 15. století. Naopak svěží studie Catherine Gaullier-Bougassas předkládá křesťanský pohled na nepřítel, když rozebírá postavu Saladina a její proměny v pokračovaných *Chanson de Jérusalem* ze 13. století až po samostatný román o Saladinovi v próze z druhé poloviny 15. století.

Příspěvek Martina Nejedlého o lucemburské a české pasáži v románu o Meluzině Jeana d'Arras je určen převážně pro francouzské publikum (české může nalézt analýzu v autorově známé monografii). Václav Žurek zkoumá rozdílná pojetí křížové výpravy u Jana Lucemburského a Karla IV. Konstatuje, že u otce se mísily silný vliv a křížácká tradice francouzského kulturního prostředí a česká tradice pruských jízd (které se nakonec pro krále Jana staly kompromisní, ale i prakticky výhodnou alternativou, když *passagium generale* nebylo uskutečnitelné). Karel IV. naopak upřednostnil císařskou roli ochránce víry a diplomatické postupy před tažením ve znamení kříže. V posledním příspěvku porovnává Rafael Beltrán panovnickou symboliku Alfonse V. Aragonského se symbolikou užitou v katalánském rytířském románu *Tirant lo Blanc* a upozorňuje na výraznou vzájemnou shodu.

Publikace nejen obohacuje studium pozdně středověké literatury, ale rovněž prohlubuje poznání společenské a kulturní mentality konce středověku v křesťanském světě. V prvé řadě můžeme kvitovat, že mezinárodní rozměr fenoménu křížových výprav poskytl možnost ke

zpracování pramenů k jedné tematické v širším geografickém a kulturním horizontu.

JAN VOJTÍŠEK

Eva DOLEŽALOVÁ et al., *Juden in der mittelalterlichen Stadt. Der städtische Raum im Mittelalter – Ort des Zusammenlebens und des Konflikts / Jews in the medieval town. Urban space in the Middle Ages – a place of coexistence and conflicts*, Historický ústav AV ČR – Filosofía, Praha 2015 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 7)

209 s., ISBN 978-80-7286-253-5 (HÚ), 978-80-7007-437-4 (Filosofía)

Anotovaná kniha přináší deset příspěvků z kolokvia, které bylo věnováno soužití křesťanů a židů ve středověkých městech. Tematické rozpětí je poměrně široké a ukazuje, že zvolená problematika ještě nabízí řadu výzkumných možností. Z městského prostoru mírně vybočuje první příspěvek Daniela Soukupa, jenž s využitím široké pramenné základny precizně analyzuje Kosmovu kritiku židovských konverzí za pogromů spojených s první křížovou výpravou. Martin Musílek v koncepčním zamyšlení pojednal vztahy mezi křesťany a židy na Starém Městě pražském, přičemž zpřesnil a korigoval starší názory na topografii a rozsah židovského osídlení. Stať přináší i důležité nové poznatky při analýze soupisu křesťanských dlužníků ze soudní knihy Starého Města, který je vydán v příloze.

Dvě studie se zabývají opětovným uváděním židů do měst po pogromech v polovině 14. století – Eva Doležalová shrnuje aktivity Jana Lucemburského a Karla IV. na celém území korunních zemí, David Schnur rozebírá situaci ve Wetzlaru v druhé půli 14. století a především hospodářské důvody, jež vedly k obnově židovské komunity. Rovněž dva příspěvky jsou věnovány finančním aspektům židovského působení ve městech. Lenka Blechová ukázala cestu k poznání finančních aktivit židů ve městech, která nemají ze 14. století dochovány příslušné městské knihy, Kroměříže a Olomouce. Analýzou vydaných pŕuhonných knih moravského zemského soudu a knih lenního soudu olomouckého biskupství identifikovala židovské finančníky z daných měst, jejichž působení doplnila o zprávy z dalších pramenů. Olomouci se věnuje rovněž Roman Zaoral, ovšem až v pozdější

době. Ve stručném příspěvku vycházejícím z nejstaršího známého židovského rejstříku, který byl již vydán J. Kuxem, nastínil hlavní okolnosti židovských úvěrových operací.

Studie Tamáse Visiho pokračuje v záslužném a náročném mapování rabínských pramenů ze středověké Moravy, Lenka Uličná se prostřednictvím tzv. kenaanských glos (jimž se věnuje nedávno vyšlá monografie, na které se autorsky podílela) dotkla v krátké stati židovského každodenního života. Řadu příspěvků uzavírají archeologická pojednání Petra Schneidera o nálezu brakteátů s hebrejským opisem u Mikulova a autorské trojice Tomasz Cymbalak, Veronika Staňková a Daniel Polakovič o výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském.

TOMÁŠ BOROVSKÝ

CÍRKEVNÍ A DUCHOVNÍ DĚJINY

Maximilian DIESENBERGER, *Predigt und Politik im frühmittelalterlichen Bayern. Arn von Salzburg, Karl der Große und die Salzburger Sermones-Sammlung*, De Gruyter, Berlin 2016 (= Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. 58)

507 s., ISBN 978-3-11-044117-8

Kniha Maximiliana Diesenbergera, jež vychází z habilitace obhájené na vídeňské univerzitě, je výsledkem kombinace šťastných náhod. Autorovi se před více než patnácti lety podařilo objevit zajímavý konvolut dosud nepovšimnutých sermonů z doby kolem roku 800. Ty vznikly v prostředí salcburské arcibiskupské kapituly vedené předním z rádců Karla Velikého Arnem. Stalo se tak v době, kdy procházejí komplexní proměnou diskursy (zjednodušeně řečeno) morálky a vlády v karolínském období a řeší se jejich praktické dopady. Zatímco nyní víme mnoho o tom, jak se tyto raně středověké koncepty utvářely a jak ovlivňovaly nejvyšší patra společnosti, mnohem méně detailně jsme informováni o jejich případných dopadech na místní elity, případně na poddané. A právě konvolut objevených sermonů nabízí cestu poznání procesů, jež vedly k šíření těchto idejí z center na periferii a do nižších sociálních pater.

Diesenberger zvolil zdánlivě jednoduchou cestu konfrontace pramenného souboru

s vládnoucím diskursem, jak se odráží v kapitulářích, knížecích zrcadlech nebo soudobé korespondenci. Nepřehledné množství často velmi roztržité sekundární literatury spolu s důkladnou znalostí pramenů nicméně pochopitelně vyžadovalo kombinaci minuciózního přístupu s bezpečnou znalostí historiografie a stavu bádání k dějinám karolínské doby, zejména pak k programu renovatia.

Autor nejprve čtenáře provádí okruhem osob okolo salcburského arcibiskupa Arna, bezpochyby nejlivnějšího reprezentanta karolínské moci v Bavorsku a jednoho z nejvýznamnějších soudobých politiků, církevních hodnostářů a podporovatelů kultury. Následně uchopuje problém strukturálně a zkoumá, jakým způsobem byl formulován ideál kazatele podle sociálního statusu a jak mohla fungovat kazatelská praxe. Dále se zaměřuje na místa, kde se kázání provozovalo, a zabývá se reflexí různých společenských jevů v analyzované sbírce; paralely a zdroje inspirace nachází v karolínském i starším písemnictví. Diesenberger si všímá kázání jako politického nástroje a intenzivně se věnuje i morálnímu a právnímu diskursu v rámci kazatelství – sleduje, jak do kázání proniká kritika úplatných soudců, krutosti soudního systému, přísah a křivopřísežnictví, problém míru a svornosti, případně otázky ještě obecnější (problém lakoty a dobročinnosti, zla, sociální hierarchie, veřejnosti). Důsledné hledání textových paralel, stejně jako znalost kontextu umožňuje Diesenbergerovi rozbít některé příliš přímočaré interpretace staršího bádání – např. *Vita Haimrammi* zde nevyznívá jako dokument politický v užším slova smyslu, ale spíše jako obecná kritika přísnosti až nemilosrdnosti soudobého soudního systému, a zároveň jako výzva k nápravě. Knihu uzavírá podrobné seznámení s rukopisem, jež dále doplňují údaje o dochování zde tradovaných textů v jiných rukopisech spolu s edicí vybraných textů.

Diesenbergerova kniha plní hned několik funkcí. Neznalci umožňuje seznámit se s klíčovými tématy karolínského nábožensko-politicko-morálního diskursu a obecně s karolínskou kulturou a mechanismy jejího šíření. Specialistovi nabídne podstatné zpřesnění představ o funkci kazatelství v rámci karolínských „opravných“ snah a obecně o komunikaci v rámci tehdejší kultury. Konečně z metodologického hlediska přináší kniha klíčové zjištění, nakolik jsou pro poznání karolínského období důležité i texty, které sice pojednávají o zcela jiné době, avšak byly za vlády Karlovců sepsány nebo aspoň nově redigovány.

DAVID KALHOUS

Jan HRDINA, *Relikvie – odpustky – poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*, Národní památkový ústav – Scriptorium, Praha 2017

192 s., ISBN 978-80-7480-075-7 (NPÚ), 978-80-88013-44-0 (Scriptorium)

Drobná knížka, do jejíhož titulu vložil Jan Hrdina tři klíčové pojmy: relikvie, odpustky a poutní odznaky, odráží všechna autorova stěžejní a dlouholetá badatelská témata. Publikace je rozdělena do čtyř kapitol, přičemž středobod a hlavní spojnicí představuje kaple Božího Těla a na ni navázané bratrstvo Božího Těla či Obruče a kladiwa. V první části se Hrdina věnuje rekonstrukci procesí se svatými ostatky, které se od poloviny patadesátých let 14. století do samého sklonku předhusitské éry jednou ročně vystavovaly právě v této kapli, jež stála ve středu pražského Karlova náměstí. Autor zároveň řeší otázku, odkud vlastně byly tyto relikvie ukazovány. Dochází k prameny věrohodně doloženému závěru, že veřejné ukazování svatých ostatků se odehrávalo v horních patrech samostatně stojící kamenné věže. Ta vznikla roku 1397 poblíž kaple Božího Těla, hypoteticky jako dokonalejší imitace někdejší dřevěné věže v sousedství svatyně.

Ve druhé kapitole autor sleduje osudy dvou spolupatronů kaple sv. Felixe a Aduakta v Praze a Čechách, jimž byl kromě ústředního patrocinia Těla a Krve Páně výše zmiňovaný církevní objekt zasvěcen. Podle Hrdiny není vyloučeno, že zakladatelé kaple Božího Těla světili ochrannou moc nad ní nejen samotnému Kristu, ale také – snad právě s ohledem na několik málo měšťanských členů korporace – do obliby přicházejícím mučedníkům, na něž se oni sami obraceli především v ryze pozemských potřebách. Oba světci se totiž v městském prostředí stali patrony štěstí a bohatství – obojího bylo v oblastech finančnictví a obchodu, které s sebou nesly nejen velký zisk, ale také značné podnikatelské riziko, zapotřebí vrchovatě. Ostatně jak autor dokládá, nejen dvorskému prostředí, ale ani staroměstským měšťanům nebyla vrtkavá štěstěna neznámá. K autorem uvedenému seznamu beneficí zasvěcených sv. Felixovi a Aduaktovi v pražské diecézi do roku 1420 lze pro úplnost doplnit ještě oltář sv. Felixe a Aduakta ve farním kostele v Přibyslavci, který se prvně připomíná v roce 1366. Bohatý staroměstský kupec, finančník a bankéř Mikuláš Ortlův, jeden z donátorů oltáře sv. Erasma, Felixe a Aduakta v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském, by neměl být nazýván jako Mikuláš

Ortlín, ale zásadně jako Ortlův. Nejspíše totiž šlo o potomka kožešníka Ortla Klementera a příbuzného známého staroměstského politika Johánka Ortlova. Také v písemných pramenech městské proveniencí je jeho jméno důsledně přepisováno jako Ortlův (*Ortlini*) dle křestního jména jeho otce.

Třetí kapitola seznamuje čtenáře s papežskými odpustky doby západního schismatu, jež v českých zemích nalezly značný ohlas v devadesátých letech 14. století za papeže Bonifáce IX. Nabídka mimořádných odpustků vedla mimo jiné k rostoucí revnivosti mezi pražskými církevními institucemi, které i jejich prostřednictvím lákaly věřící ke smění milodarů za jistotu spásy. Odpustky Bonifáce IX. přinesly do ustáleného systému ekonomie odpustkové milosti měřitelné peněžním obnosem výraznou nerovnováhu. Svým počtem a vzbuzeným očekáváním podnítily pocit, že spása je pro každého jednotlivce doslova na dosah ruky. Při vědomí nakupení těchto odpustků v krátkém časovém období a v prostoru uzavřené české kotliny lze lépe vnímat ostrou a odmítavou reakci reformních kruhů, především těch pražských, a v blízké perspektivě i události spojené se skandálními provolávaním plnomocných papežských odpustků v Praze roku 1412.

Pražský poutní odznak ze sbírek Muzea hlavního města Prahy je tématem závěrečné kapitoly. Tento odznak byl doposud spojován se slavnostmi ukazování ostatků doby Karla IV. S pomocí náleží odlišků této pražské devocionálie na zvonech v Sasku a Durynsku a s přihlédnutím k typologicky podobným odznakům z Míšně a Magdeburku autor otevírá debatu nad mladším kontextem jejich vzniku. Hrdina původ této devocionálie nově spojuje s jubilejním rokem 1393/1394 a jeho pražským centrem na Vyšehradě, případně s exportem mimořádných papežských odpustků do střední Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. Podle autora je pravděpodobné, že na jeho koncepci a vzniku mohl mít podíl nejspíše děkan vyšehradské kapituly Václav Králík z Buřenic, diplomat a přední rádce Václava IV. Lze souhlasit s autorem, že právě případ tohoto poutního odznaku ukazuje, že mnohé jevy církevních a kulturních dějin doby lucemburské nahlížené doposud pouze v lokálním a zemském rozměru mohou být lépe a přesněji posuzovány a pochopeny až přinejmenším ve středoevropských souvislostech.

Poslední kapitola nejzřetelněji naznačuje, v čem spočívá stěžejní přínos knihy. Hrdinovi se podařilo municiozním výzkumem archivních, ale také hmotných či uměleckých památek přinést množství nových poznatků ke sledovaným tématům a jevům. Mnohdy jde o na první pohled

nepatrné znalosti do pomyslné skládky našeho poznání. Jak ale mnozí kolegové vědí, právě tyto drobné „objevy“ leckdy slouží jako podnětná inspirace či napomáhají propojování osob či událostí v netušených souvislostech. Nevadí, že publikace je postavena na většinou již zveřejněných textech, protože původní studie jsou doplněné o celou řadu nových poznatků. Naopak je škoda, že kniha postrádá souhrnný závěr, který by propojil všechny čtyři části a vyzdvihl, jak se všechna pojednávaná témata překrývají a doplňují.

MARTIN MUSÍLEK

Amica – Sponsa – Mater. Bible v čase reformace, ed. Ota HALAMA, Kalich, Praha 2014

345 s., ISBN 978-80-7017-213-1

Stručná anotace na zadní straně obálky deklaruje, že předkládané kolektivní dílo vzniklo u příležitosti čtyřstého výročí posledního vydání Bible kralické (1613–2013) a že cílem tohoto sborníku je „napříč náboženským spektrem i historickými obory přehlédnout dějiny biblického překladu v českých zemích“. Obsah knihy tento záměr naplňuje pouze částečně, neboť biblické translatoologii v pravém smyslu je zde věnována stěží třetina příspěvků. Bylo by namístě mluvit spíše o multidisciplinární reflexi dobové, konfesní či žánrově podmíněných přístupů k biblickému textu, neboť v tomto duchu se kniha nese. Časové a tematické vymezení díla na „období, které tradičně spojujeme s českou reformací 14.–17. století,“ již v anotaci zpřesňuje slova podtitulu: *Bible v čase reformace*. Nejde tedy o sborník, který by se věnoval pouze reformaci 16. století, jak jsme zvyklí pojem většinou vnímat. Složení autorského kolektivu (stejně jako vzletný název substrahovaný z citátů od Matěje z Janova) napovídá, že těžištěm knihy bude mediivistický výzkum.

První čtyři studie pojednávají o pramenech druhé poloviny 14. století pojímaných jako vypořádající vzorek devočního hnutí, na jehož základě se mohla později rozvinout reformní „viklefská“ teologie pražských mistrů. Svě místo tu zaujímají filologické studie (Milada Homolková, Kateřina Voleková, Markéta Pytlíková) zabývající se vztahem prvních staročeských překladů bible k dobově frekventovaným výkladovým textům (mezi nimiž vyniká *Postilla litteralis* Mikuláše z Lyry). Pozoruhodný teologicko-sociální přesah vykazuje článek Dušana Coufala o glosovaném výkladu

Žalmů Konráda ze Soltau. Na základě intertextuální analýzy jednoho z opisů Konrádova psalmodického výkladu (Praha, Národní knihovna ČR, sign. III A 8) Coufal vykresluje uživatelský potenciál exegetického spisu v prostředí pražské univerzity osmdesátých a devadesátých let 14. století, kde neznámý pisář (patrně student) rozšířil původní dílo o marginální glosy přejaté z kazatelských sbírek Milíče z Kroměříže.

Zatímco první čtveřice příspěvků se zaměřuje na studium pramenů, které lze vnímat ještě jako ryze katolické, následujících pět článků bychom již mohli nazvat husitologickými. Jejich společným rysem je odhalování věroučných obsahů v biblické argumentaci. Sémantický rozbor Husova polemického spisu *Contra occultum adversarium* (Jana Nechutová) střídá interpretační stať o teologickém sebeporozumění Jana Husa v jeho dopisech jako odrazu vědomého naplňování konceptu *imitatio Christi* (Pavel Kolář). Pavel Soukup pak na příkladu jednoho novozákonního verše ukazuje, jak protichůdné argumenty o zdroji kazatelské legitimacy mohl ve zjitřeném diskurzu prvních dvou dekád 15. století generovat jediný novozákonní úryvek, do něhož byly promítány zcela odlišné teologicko-sociální postoje. Podobné tázání po reálném argumentačním dosahu biblických citátů najdeme též v článcích o apokalyptických proroctvích (Pavla Cermanová) a o obraně utrakvismu v díle Václava Korandy ml. (Jindřich Marek).

Druhou část knihy tvoří příspěvky tematicky zaměřené na dobu konfesní rozrůzněnosti (konec 15. až první polovina 17. století), přičemž většinou jde o texty zabývající se Jednotou bratrskou. Kromě exkurzů do dějin bratrského kazatelství (Ota Halama, Tabita Landová) či liturgicko-hudebních specifik v otázce lekcionáře (Eliška Baťová) zde nalézáme jazykovědné i historické studie o různých vydáních Bible kralické (Robert Dittmann, Jiří Just). Prostor dostává i polemicky laděný článek Jaroslava Havranta problematizující jednoznačnost konfesního určení biblických překladatelů v 16. století a poté i synteticky koncipovaný text o biblické hermeneutice moravských novokřtěnců (Martin Rothkegel). Poslední jmenovaný příspěvek je jedinou cizojazyčnou studií sborníku a svým rozsahem několikanásobně převyšuje standard ostatních textů, což (navzdory jeho přínosnosti a komplexitě) vzbuzuje dojem redakčního pochybení. Nastíněná dvě ohniska badatelského zájmu příspěvkatelů ve dvou půlích knihy uzavřel článek Lucie Doležalové, v němž autorka komparuje pozdně středověké výklady Písma svatého s Komenského *Manuálníkem* (české převyprávění bible).

Pomineme-li pochopitelnou útržkovitost probíraných témat, působí celé dílo metodologicky vyváženým dojmem. Problémově zaměřený přístup skoro všech článků je spojen zřejmě se skutečností, že kniha vznikla jako rezultat kolokvia, které v roce 2013 pořádala Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Všechny příspěvky vykazují charakter materiálově cenného výzkumu, jednotliví autoři většinou neulpívají na mělčinách historické kontextualizace, nýbrž se pouštějí do hlubin textologické analýzy. Široké časové vymezení knihy navíc umožňuje přehlednout diskurzivní změny biblické hermeneutiky, exegeze a věroučné argumentace ve třísetletém období rozjitřené sociálně-náboženské situace. Kolektivní dílo tohoto typu představuje ne snad průlomový, dozajista však v mnoha ohledech přínosný příspěvek k debatě o pozdně středověkých a raně novověkých formách náboženského myšlení.

VOJTĚCH VEČEŘE

Colette HALTER-PERNET, *Felix Hemmerli. Zürichs streitbarer Gelehrter im Spätmittelalter*, mit Übersetzungen aus dem Lateinischen von Helena MÜLLER und Erika EGNER EID, Chronos, Zürich 2017

446 s., ISBN 978-3-0340-1349-9

Der vorliegende Band lädt zum Kennenlernen von Felix Hemmerli ein, einer in ihrer Zeit höchst kontroversen Persönlichkeit, die heute nur noch Spezialistinnen und Spezialisten bekannt sein dürfte. Der 1388/89 in eine wohlhabende Zürcher Familie hineingeborene Hemmerli ist ab dem Wintersemester 1406 als Student in Erfurt belegt, wo er sich mit kanonischem Recht beschäftigte. Als vergleichsweise späte Gründung (1392 eröffnet) profitierte die Universität Erfurt vom Reiz des Neuen und zog renommierte Lehrer an, was insbesondere der juristischen Fakultät zugute kam. Für das Doktorat wechselte Hemmerli jedoch nach Bologna, wo er im Herbst 1424 promoviert wurde. Finanziell war er zu diesem Zeitpunkt bereits abgesichert, da er seit 1412 eine Chorherrenpfründe am Zürcher Großmünster innehatte. Zusätzliche Pfründen besaß er am St.-Mauritius-Stift im aargauischen Zofingen und am St.-Ursen-Stift in Solothurn, wo er 1421 zum Propst gewählt wurde. Mit seinen

Bemühungen, auch die Großmünsterpropstei zu erhalten, lief Hemmerli bei seinen Mitkanonikern auf und musste sich mit der Würde des Kantors begnügen. In beiden Ämtern amtete er energisch und pflichtbewusst: Als von Zürich, wo er seinen Lebensmittelpunkt hatte, nach Solothurn „pendelnder“ Propst veranlasste er beispielsweise die Erneuerung der Stiftsstatuten und ließ neue Chorantiphonarien anfertigen. Als Chorherrenideale schwebte dem – nicht inkorporierten – Besucher des Konstanzer Konzils und Basler Konzilsteilnehmer (1432–1435) „die absolute Pflichterfüllung innerhalb des Stiftslebens, die Vorbildfunktion gegenüber Laien sowie der Ausweis von Wissen und Gelehrsamkeit“ vor, „aber auch der Wille, bei Missständen innerhalb der Kirche Reformen auszuarbeiten und diese in die Praxis umzusetzen“ (S. 93–94).

Hätte sich Hemmerli Leben in den skizzierten Bahnen bewegt, so wäre ihm – abgesehen von Einträgen in der prosopographischen Spezialliteratur – kaum weiteres Interesse zuteil geworden. Dieses weckt er durch seine Tätigkeit als Publizist, ja, als ausgesprochener Polemiker. Die Liste der Themen, zu denen er sich vielfach pointiert und meinungsstark äußerte, ist lang. Unter seinen Schriften, unter denen viele einen merklich tagesaktuellen, ephemeren Charakter haben, finden sich beispielsweise Stellungnahmen gegen die Mendikanten und im Wald lebende Einsiedler; weitere kircheninterne Positionsbezüge betreffen etwa die Einführung neuer Festtage, weltliche Geschäfte von Mönchen, das Jubeljahr, sakramentale Wettersegen, Exorzismen und Beschwörungen oder kirchliche Missstände. Dass sich Hemmerli gerade mit der Anprangerung kirchlicher Missstände nicht nur Freude machte, liegt auf der Hand; „unter seinen Mitkanonikern am Großmünster [galt er sicherlich] als Querulant“ (S. 162), der aus einer übersteigerten Überzeugung, Recht zu haben, keiner Auseinandersetzung auswich und dabei auch ausfällig wurde. So zog er in Schriften wie *Doctoratus in stultitia* oder *Epistola contra quandam superbum clericum* gegen gewisse Mitkanoniker vom Leder. Im Dialog *Über den Trost wegen der feindseligen Unterdrücker* griff Hemmerli auch den Dompropst Matthäus Nithart direkt an.

Hemmerli beschränkte sich in seinen Polemiken nicht auf das Großmünsterstift, auch zu aktuellen politischen Fragen nahm er wortgewaltig Stellung – am ausführlichsten als Sympathisant der innerstädtischen Adelspartei im Alten Zürichkrieg, der sich zwischen 1436 und 1450 hinzog. Die Kontrahenten in diesem langwierigen und verwickelten Territorialkonflikt waren

in erster Linie die Stadt Zürich und der Landort Schwyz; durch das Bündnis Zürichs mit dem habsburgischen König Friedrich III. und die eidgenössische Solidarität mit Schwyz weitete sich der Streit aus, wobei die Verbindung von Zürich mit den Habsburgern in der Stadt selbst alles andere als unbestritten war. Bei dieser Frontstellung schlug sich Hemmerli resolut auf die pro-habsburgische bzw. adelsfreundliche Seite, was sich am deutlichsten in seinem umfangreichen Adelsbuch oder *De nobilitate et rusticitate dialogus* niederschlug. Dieser Dialog verbindet Adelslob und Bauernschelte, wobei der Verfasser heftig „gegen die ‚Bauern‘ – vor allem diejenigen der eidgenössischen Länderorte – [herzog], die sich, in seinen Augen, von dem ihnen zugewiesenen Platz in der Ständeordnung abwendeten und sich auf widernatürliche Weise eine bedeutendere Rolle anzumaßen versuchten“ (S. 135).

Nach dem für die Zürcher Adelspartei ungünstigen Friedensschluss vom Juli 1450 – die Stadt musste ihr Bündnis mit Habsburg auflösen – fand sich Hemmerli im politischen Abseits wieder. 1454 wurde er schließlich kaltgestellt. Es war der von Hemmerli publizistisch angegriffene Konstanzer Bischof Heinrich von Hwen, der politisch der eidgenössischen Partei zuneigte, der den streitlustigen Autor nach Konstanz führen und einem Verfahren unterziehen ließ. Nach dessen Abschluss wurde Hemmerli zu lebenslanger Buße verurteilt und nach Luzern überstellt. Dass sich in Zürich niemand für ihn verwenden mochte, hat sicherlich mit den Feindschaften zu tun, die er sich in seiner streitbaren Art gerade im Großmünster zugezogen hatte. Felix Hemmerli verbrachte seine letzten Lebensjahre bis zu seinem zwischen dem Sommer 1357 und Ende April 1358 eingetretenen Tod in Gewahrsam, wobei in seinem letzten Lebensabschnitt eine Reihe von sogenannten „Kerkerchriften“ entstanden, in denen er unter anderem sein Schicksal beklagte.

In dieser Rezension kann nicht annähernd auf die Breite von Hemmerlis Schaffens eingegangen werden, das ausgesprochen zeitgeschichtlich geprägt ist, das aber auch thematische „Ausreißer“ enthält wie etwa sein Bädertraktat (*Tractatus de balneis naturalibus*), mit dem er nördlich der Alpen Neuland betrat. Wer sich für diesen begnadeten spätmittelalterlichen Polemiker interessiert, dessen Leben eng mit den bewegten Zeitumständen – die Reformkonzile, die durch den Alten Zürichkrieg hervorgerufene politische Krise der Eidgenossenschaft – verzahnt ist, wird Colette Halter-Pernets Hemmerli-Biographie mit Gewinn lesen. Zum eigentlichen „Lesebuch“ wird der Band durch die von Helena Müller und Erika

Egner Eid übersetzten und in lateinisch-deutschem Paralleldruck wiedergegebenen Texte Hemmerlis, die einen Querschnitt durch sein umfangreiches Werk bieten. Schade nur, dass Hemmerlis Quellenverweise mit Ausnahme der Bibelstellen vielfach unaufgelöst geblieben sind. Ein zweiter Schönheitsfehler ist das fehlende Namenregister; gute Dienste leistet hingegen Hemmerlis Werkübersicht. Unter dem Strich überwiegen die positiven Eindrücke bei weitem, und so gelingt es dem Band denn auch, einer ebenso faszinierenden wie zwiespältig anmutenden spätmittelalterlichen Persönlichkeit, die einem meist nur *en passant* begegnet, ein eigenes Gesicht zu geben.

GEORG MODESTIN

DĚJINY UMĚNÍ

Kateřina KUBÍNOVÁ, *Pražský evangeliář Cim 2. Rukopis mezi zeměmi a staletími středověké Evropy*, Artefactum, Praha 2018

375 s., ISBN 978-80-88283-06-5

Kateřina Kubínová vystudovala dějiny, latinskou filologii a dějiny umění a ve svých studiích tuto průpravu kombinuje i s paleografickou a kodikologickou analýzou. Její poslední kniha o bohatě iluminovaném karolinském rukopisu Cim 2, jenž je uložený v knihovně pražské metropolitní kapituly, představuje pokus o smíření protichůdných svědectví těchto disciplín. Zatímco struktura rukopisu odkazuje na Remeš, podoba kalendářních tabulek souvisí s rukopisy vyrobenými v Tours a výzdoba nalezne nejbližší paralely se St. Amand a St. Vaastem, písmo nebo podoba knižní vazby spojuje rukopis podle Bernharda Bischoffa nebo Hartmuta Hoffmanna jasně se saským klášteřem v Corvey.

Zatímco historici umění nevěnovali výsledkům paleografie pozornost, již Hoffmann se snažil protichůdné indicie objasnit a byl přesvědčen, že mniši se uchýlili ze severofrancouzských klášterů vyrabovaných Vikingy do Corvey, kde vznikl rukopis Cim 2. Tento závěr však, jak argumentuje Kubínová, vylučuje datování rukopisu. Proto navrhla další hypotézu: rukopis byl vytvořen korvejskými mnichy, kteří byli posláni do severní Francie, aby vytvořili kopie nejdůležitějších textů

(s. 158–163). V Corvey rukopis značně ovlivnil rozvoj tamní knižní kultury – autorka pečlivě uvádí rukopisy ovlivněné Cim 2 (s. 218–245). Nečiní tak jen s ohledem na korvejskou knižní kulturu, ale používá jí jako *data post quem*, kdy musel rukopis klášter opustit a kdy se nejdříve mohl dostat do Čech.

Zatímco první dvě kapitoly vycházejí z bohatého srovnávacího materiálu a opírají se o poměrně pevné základy, pokus o objasnění pozdějšího osudu rukopisu v Čechách je založen na nepřímých důkazech. Proto je seznam lidí, kteří mohli přinést rukopis z Corvey do Čech, počínaje královnou Emmou, manželkou Boleslava II. na počátku jedenáctého století, a císařem Karlem IV. konče, dosti dlouhý (s. 245–255). Díky krátké marginální glose o svátku sv. Štěpána z konce 11. století se zdá pravděpodobné, že rukopis byl používán v kolegiálních kapitolách sv. Štěpána v Litoměřicích (po 1057). Právě tamního kanovníka považuje Kubínová za nejpravděpodobnější osobu zodpovědnou za získání rukopisu do Čech. V roce 1354 byl kodex již součástí pokladu Metropolitní kapituly v Praze, kde byl o jedenáct let později ozdoben drahými kameny (s. 256–264). Kubínová končí svou analýzu úvahami o funkci rukopisu (s. 271–279) a dochází k závěru, že evangeliář byl používán od roku 1458 při korunovaci českých králů. Na závěr je připojen podrobný popis rukopisu (s. 286–301).

Monografie Kateřiny Kubínové je vynikajícím příkladem strážlivé analýzy, která úspěšně kombinuje metody několika humanitních disciplín. Sporné výsledky jejích úvah o pozdější historii rukopisu však jednoznačně vymezují limity této metody. Pozorný čtenář nicméně v knize dokáže snadno odlišit bezpečné od hypotetického.

DAVID KALHOUS

Štěpán VALECKÝ, *Erb českých králů. Zobrazení českého znaku v době Přemyslovců a Lucemburků*, Katolická teologická fakulta UK, Praha 2017 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium XXVIII)

171 s., ISBN 978-80-7422-633-5

Patnáct let po vydání katalogu výstavy *Česká panovnická a státní symbolika*, uspořádané Státním ústředním archivem v Praze (2002), přichází

Štěpán Valecký s důležitou publikací věnovanou české středověké státní symbolice, zvláště pak erbovní figuře lva. Jeho zájem je přednostně umělecko-historický, usiluje však o všestrannější poučení veřejnosti. V úvodu se zaujetím pro téma zdůvodňuje motivaci vzniku knihy (v některých formulacích až teoreticko-abstraktním způsobem). Doceňuje heraldický artefakt v dějinách umění, místy však jeho význam, zdá se mi, přeceňuje. Viděl bych heraldickou tvorbu spíše jako výzvu k dobrému řemeslu (v jeho vrcholných formách) než jako speciální uměleckou disciplínu s nejvyššími nároky. Heraldika byla příliš formálně typizovaná a reglementovaná oblastí tvorby, než aby se mohla svobodně rozvinout do vrcholných uměleckých forem. Její konzervativní až rigidní tvář jí zůstala dodnes, zato tím naléhavěji zdůrazňuje tradici a trvání vyhlášených hodnot.

V kapitole „K literatuře“ autor přináší kompletní přehled všech teorií a historických výkladů k českému znaku, který se jeví využitím dvojice lva a orlice zvláště složitý a objektivně na první pohled těžko vysvětlitelný. Není zde uvedena jedna publikace, kterou zde sice snadno můžeme postrádat, takže její pominutí nebudíž chápáno jako výtka. Jde však o ukázkou toho, jak na české země za protektorátu Němci nahlíželi a zdůvodňovali pomocí heraldické symboliky státoprávní ovládnutí a začlenění Čech a Moravy do Velkoněmecké říše. Mám na mysli knížku vlivného nacistického úředníka „přes kulturu“ a kinematografii v Úřadu říšského protektora ing. Antona Zankla Adler und Löwe. *Geschichte und Sage zu den Wappen von Böhmen und Mähren*, vydanou po Frankově výnosu z 4. června 1944 o vyznamenání protektorátních příslušníků tzv. svatováclavskou orlicí. I tato tragicky odpudivá kapitola má v dějinách státní symboliky své místo a netřeba se jí ze studijních důvodů vyhýbat.

Chronologický výčet relevantní literatury má ovšem těžiště ve studii Rostislava Nového *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. K počátkům českého znaku* (1978). Tuto studii Valecký oceňuje jako práci ojediněle důkladnou a metodicky z nejpřínosnějších bez použití erbovní (dalimilovské) pověsti, přesto její metodologickou brizanci v celkovém složitém diskurzu plně nedoceňuje (není ovšem sám). Valecký si ponechává vůči Nového závěrům jistou rezervu a tvrdí, že veškeré otazníky nejsou vysvětleny zcela přesvědčivě. Tento závěr nesdílím, třebaže nejsou vyloučeny drobné korektury Nového pramenných východisek. Nový samozřejmě nepracoval na úhuru a vytěžil z dosavadní literatury všechny relevantní údaje k vývoji státní symboliky. Uvedl je však do systému zcela nového, konzistentního.

Jeho hlavní metodou byla zásada historicko-materialistická, v níž projektoval proměny symboliky do proměnlivého základu podmínek stavu monarchie a jejího státoprávního vývoje, v duchu teorie o materiální základně a ideové nadstavbě. Ostatně i název studie tuto metodu zřetelně předznamenává.

Nového text je jedinou prací, která nevychází jen z heraldických pramenů, ale je vpravdě historická. Hlavním originálním výsledkem Nového poznání je, že orlice byla v heraldice Přemyslovců do poloviny 13. století atributem imperiálním, zatímco lev rodovým (dynastickým). Pohrávat si s rozšířenou myšlenkou (jak je někdy mezi heraldiky obvyklé), že dvojocasý lev je snad starší než z roku 1247 a že moravská orlice pochází již z první poloviny 13. století, je ztrátou času a marným čekáním na objevení nových pramenů, jež by takovou nehistorickou teorií potvrdily. Nového chronologie vzniku a proměny symbolů lva a orlice stojí na pevném základě státoprávního a politického vývoje státu po nástupu Přemysla Otakara II., kdy se mění i ideologie království. Tehdy se také mění a nově ustanovuje obsah symbolů, které nejsou jen novými heraldickými dekoracemi. Nového studie není snadnou lekturou, bývá čtena povrchně a nepřesně interpretována. Obecně lze říci, že bádání posunula v poznání o notný kus dopředu, a proto její závěry silně preferuji. Zaslouhuje postavit na čelné místo, a nikoli ji jen zařadit mezi ostatní rozpravy jako jednu z mnoha.

V krátké kapitole „Heraldika“ Valecký seznamuje se vznikem fenoménu, nazývaného později heraldikou, a připomíná nejdůležitější okolnosti jeho vzniku. Preferuje důvody vojenské, zato důvody turnajové zcela pomíjí. Turnaje ovšem byly hlavním konstitutivním prostředím vzniku heraldiky jako oboru a obrazového systému založeného na pravidlech. Autor též v úvodu tvrdí, že pro vznik heraldiky byly určujícím mezníkem křížové výpravy (počínajíc tou druhou). Zde je Valecký poněkud v zajetí rezidua starého historicko-heraldického klišé o původu erbů (ačkoli sám netvrdí, že mají původ v křížových výpravách). Křížové výpravy na vývoj heraldiky měly minimální vliv, pokud vůbec nějaký, a mezníkem nebyly.

V kapitole „Figura orlice a lva“ Valecký uvádí stručně do symbolického světa a původu těchto dvou heraldických zvířat, která stála na počátku české heraldiky. Zabývá se i poněkud rozporuplnou českou terminologií, která by si zasloužila samostatné pojednání. Obě heraldická zvířata chápe jako součást antického dědictví prostředkovaného středověkou římskou říší a jejími činiteli. Zabývá se však též podrobněji možnostmi inspirace Vladislava II. byzantským lvem

úředníků Komnenovců (K. Schwarzenberg). Tato větev zkoumání i přes pravděpodobnou možnost lichého vyústění nepostrádá zajímavostí, zvláště když je přijetí symboliky lva u Welfovce Jindřicha Lva spojováno též s jeho cestou do Svaté země a pobytem v Konstantinopoli (K. Jordan). Problematika symbolické sémantiky lva však vyžaduje využit komplexnější pohled s nejvyššími analytickými nároky, jak je představuje kniha Dirka Jäckela *Der Herrscher als Löwe. Ursprung und Gebrauch eines politischen Symbols im Früh- und Hochmittelalter* (2006).

Kapitola „Počátky české panovnické symboliky“ přináší systematický souhrnný přehled projevů státní ikonografie v rozmanitých pramenech (mince, pečetě, narativní prameny, kodexy) v období knížecích Čech a v souvislostech působení svatováclavské státně-přemyslovské ideologie, avšak v období tzv. předheraldickém. Tato kapitola je úvodem do následující části knihy, která tvoří její těžiště. Kapitola má význam v souhrnu symbolických projevů právě na rozhraní přechodu obecné ikonografie k čisté heraldické tvorbě a je pramenným východiskem k úvahám o počátcích českého znaku.

Následující kapitoly jsou samostatně věnovány jednotlivým panovníkům (Přemysl Otakar I., Václav I., Přemysl Otakar II., Václav II., Václav III., Jan Lucemburský, Karel IV., Václav IV., Zikmund Lucemburský). V každé z nich je chronologicky a detailně popisován český lev v příslušném prameni, je charakterizován jeho výtvarný styl, zasazován do širších souvislostí vzniku pramene a komentován historicky jeho význam. Popis v rámci kapitoly probíhá kontinuálně. Látka není formálně strukturována do věcných oddílů. Při množství popisovaného materiálu a množství odkazů (704 poznámek na konci publikace) vidíme, že jde o náročný heuristický výkon, neboť charakter pramenů je velmi různorodý (pečetě, mince, kamenické práce na architektuře, nástěnná malba, řemeslo, knižní malba v rukopisech, erbovníky). Jde o komentovaný katalog položek, které jsou doprovázeny celkově 103 kvalitními perovými kresbami v textu a 50 kvalitními barevnými fotografiemi v přílohách. Soupis představuje cenný komparační materiál nejen pro historiky umění.

Příklady se neomezuji jen na území Čech a Moravy, ale registrují výskyt lva i extra curtem. Zde by bylo možno doplnit další příklady z období lucemburské epochy. Vidíme třeba českého lva společně s říšskou orlicí na věži radnice v Rotemburgu nad Taubou, v malované nástěnné erbovní galerii na radnici ve Würzburgu, v tzv. Wenzelsaalu a na vstupní bráně Nikolaustor městečka Heidingsfeld (dnes součást Würzburgu), českého

léna od roku 1367/68, kde je rovněž v dvojici znaků spolu s dvojhlavým orlem (Václav IV. nebo Zikmund Lucemburský?). Podobných příkladů se najde možná časem více.

Nepřesností se do textu vloudilo jen málo. Lze upozornit na to, že erby na hradě Laufu v erbovním sále nejsou ryté a malované, ale tesařské do pískovce a poté vybarvené. Není rovněž jasné, na základě jakého údaje se autor domnívá, že kopie kreseb erbů v erbovníku tzv. Aula Caroli IV. jsou Jiřím Crugeriem nedokončené.

Do rukou čtenáře se dostává cenná publikace, která potěší zájemce o heraldiku, sfragistiku a numismatiku a bude k užítku historikům umění. Kniha sice nenabízí syntézu historie české státní symboliky (nebylo to ani jejím cílem), autor však tímto dílem učinil k jejímu vzniku významný a kvalitní krok.

VLADIMÍR RŮŽEK

Karl IV. Ein Kaiser in Brandenburg,

edd. Jan RICHTER – Peter

KNÜVENERL – Kurt WINKLER,

Verlag für Berlin-Brandenburg,

Potsdam – Berlin 2016

208 s., ISBN 978-3-945256-62-6

Již při prvním seznámení s knihou jsem nabylo dojmu, že její název neodpovídá obsahu. Vhodnější by bylo, kdyby na titulní straně stálo „Luxemburger. Eine Dynastie in Brandenburg“. V zúžení na osobu Karla IV. spatřuji jeden z příznaků nekritického přístupu, takřka až maniakálního obdivu k tomuto císaři. Karel IV. vládnul v Braniborsku jen pět let před svou smrtí, a ačkoli budováním své rezidence v Tangermünde dal najevo enormní zájem o toto markrabství, větší na zkoumaných uměleckých děl i artefaktů náleží až do let vrchního panování jeho syna Václava a dalších příslušníků lucemburské dynastie. Zmíněná rezidence znamenala pro obě marky, Starou i Novou, Prignitz, Uckerland i Marku nad Odrou, jež společně utvářely Braniborské markrabství, enormní zátěž. Nejinak tomu bylo i v jiných sférách Karlova panování, jak ve stopách Gerda Heinricha naznačil v knize Heinz-Dieter Heiman („Meisterstück“ eines „Brandstifters“? Karls IV. Erwerb der Mark Brandenburg – gestern und heute). Z jeho reflexivně pojaté stati je rovněž zřejmé, jak od velkého jubilea v roce 1978 postava Karla IV. díky oslavnému nasvícení ztratila své stinné stránky.

Nechci tím říci, že ostatní příspěvky historického zaměření kritické aspekty postrádají. Jejich společnou předností je přehledné shrnutí dílčích úseků na základě nejnovějších poznatků. Lenka Bobková znalecky pojednala o soustavě zemí České koruny, Uwe Tresp se zaměřil na pozadí, prostředky a postupy lucemburské dynastické politiky, Michael Lindner se zabývá získáním obou Lužic a Mario Müller se vydal po stopách císařových spojenců a souputníků. V dalším tematickém odděle nalezneme příspěvky o pozemkové knize (Matthias Helle), o dopravním spojení a Hanse (Sascha Bütow), o počátku poutí do Wilsnacku (Jan Hrdina – Hartmut Kühne) a o židovské otázce (Marion Feise – Jan Friedrich Richter).

Do historické části jsou zařazeny tři stati s přesahem do uměnovědné tematiky. Zatímco Richard Němec stručně shrnul výsledky svého komparativního zkoumání rezidence v Tangermünde (viz moji recenzi v SMB 6, 2014, s. 289–294), Tilo Schöfkeck a Karl-Uwe Heußner v rámci svého širěji pojatého článku o obchodu se dřevem na základě dendrologické analýzy doložili, že predela a jedno křídlo tzv. Českého oltáře v braniborském dómu pocházejí z dubu pokáceného krátce před rokem 1365 v české části Krušných hor. Kromě toho vyloučili, že by šlo o import dubových fošen, nikoli uměleckých artefaktů. Obdobně přínosné je pojednání Angely Ehling a Jörga Bowitze o původu kamene na vybraných braniborských stavbách a sochařských dílech. Podle dosavadních poznatků se labský pískovec z českého území začal v Braniborsku ve větším rozsahu používat až v 15. století.

Podstatné otázky o importu, vlivech a recepci uměleckých děl ve zkoumané oblasti si položil Peter Knüvener (*Böhmisch oder märkisch. Fragen zu Import, Aneignung und Rezeption von Kunstwerken*). Až do šedesátých let 14. století naprostá většina zkoumaných artefaktů vykazuje domácí původ. V následujícím období, zvláště pak od konce 14. století, přibývalo děl se zjevně českými vlivy, aniž by v řadě případů bylo možné s konečnou platností říci, zda šlo o import, či o domácí produkci ovlivněnou pražskými vzory. Příkladem sporné památky je desková malba Ukřižování z vesnického kostela v Pechüle z doby před rokem 1373, tj. před získáním Braniborska Karlem IV. Diskuse pokračuje i kolem ústředního artefaktu celé publikace, tzv. Českého oltáře z jižní příčné lodi braniborského dómu datovaného do roku 1375. Dendrologickou analýzu tu mimo jiné podporují sošky tří českých patronů a snad i podoba Kristovy tváře, v níž Robert Suckale spatřuje rysy Karla IV. K této památce se váže i článek Rüdiger von Schnurbein o braniborském dómu ve vztahu ke Karlu IV.

Přímé ohlasy umělecké činnosti Karlovy éry lze doložit i v architektuře. Dirk Schumann se ve své stati neomezil jen na známou znakovou galerii v portálu severní haly kostela Panny Marie ve Frankfurtu nad Odrou a na přestavbu hradu v Tangermünde. Za zmínku zde mimo jiné stojí pískovcové konzoly s údajnými portréty Karla IV. a Alžběty Pomořanské v jižním chórovém portálu kostela sv. Mikuláše v Luckau. Na významnou poznávací, dosud většinou opomíjenou funkci kamenických značek na západním portálu kostela ve Wilsnacku a na letneru havelberské katedrály upozornil Gordon Thalmann.

Zbývající příspěvky pojednávají o některých památkách lucemburské éry v Pomořansku (Detlef Witt), v severním Německu (Jan Friedrich Richter) a o nedávno objeveném oltáři ve Vlastivědném muzeu v Dahne (Dirk Jacob). Pro úplnost třeba ještě zmínit stati o pozůstatcích malby na skle (Maria Deiters), textilíích (Christa Jeitner) a zlatnictví (Lothar Lambacher). Jestliže již předchozí výčet zkoumaných památek je sám o sobě překvapivě početný i různorodý, závěrečné zamyšlení Petra Knüvenera o dlouhém působení českého umění lucemburského období v Braniborsku čtenáře zaskočí mnohými dalšími artefakty včetně řady soch Krásných madon. Většina z nich však pochází až z doby kolem roku 1400.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Andreas TACKE – Ursula TIMANN – Marina BECK – Elsa OSSWALD – Sarah WILHELM – Luise SCHAEFER – Zbigniew MICHALCZYK – Sandra KNIEB – Radka HEISLEROVÁ – Hana PÁTKOVÁ – Karina WIENCH – Susan TIPTON – Monika BOROWSKA – Benno Jakobus WALDE, *Statuta pictorum. Kommentierte Edition der Maler(zunft)ordnungen im deutschsprachigen Raum des Alten Reiches I–V*, Michael Imhof Verlag, Petersberg 2018 (= Artifex. Quellen und Studien zur Kunstlersozialgeschichte)

904 + 902 + 980 + 844 + 964 s.,
ISBN 978-3-7319-0388-8

Recenzovanou práci je možno bez jakékoliv náležitosti označit za monumentální. Čítá pět objemných svazků, jejichž rozsah zpravidla překračuje 900 stran. Publikace je uvedena rozsáhlou

předmluvou, jejímž autorem je hlavní editor a původce celého projektu Andreas Tacke. Předmluva zahrnuje především popis prací, z něhož se odvíjela metodika přípravy knihy. Nalezeme zde podrobné údaje o postupu prací, od „prehistorie“, která sahá až k roku 1991, kdy se objevil první nápad na takové dílo, přes postupně se utvářející široký mezinárodní autorský tým (s velkým potěšením bych zde zdůraznil rozsáhlý podíl českých badatelů, respektive badatelek), až ke kooperaci množství dalších spolupracovníků z řady institucí, jimž je na závěr publikace vysloveno náležité poděkování. Bylo by samozřejmě poněkud nemístné se pozastavovat nad délkou doby, po kterou projekt trval. Takto širokému a podrobnému badatelskému úkolu je třeba obětovat adekvátní čas a úspěchanost by rozhodně nebyla ku prospěchu věci.

Knihla představuje edici pramenů souvisejících – v nejobecnější rovině – s činností malířských cechů a bratrstev. Hesla jsou řazena abecedně podle názvů měst, přičemž jejich délka je velmi variabilní v závislosti na bohatství relevantních pramenů i na významu města. Názvy měst jsou důsledně uváděny v německém jazyce, nicméně je vždy připomenut i jinojazyčný název, pokud je v současné době oficiální (Eger – Cheb), v případě Královce (Kaliningradu) dokonce i v azbuce, a to formou odkazu i v obsahu, jenž je v úplnosti zařazen na počátek každého svazku.

Pokud jde o obsah práce, název uvádí výslovně německý jazykový prostor „staré říše“, tedy Svaté říše římské. Toto vymezení ve mně vyvolává určité rozpaky (a je to asi jediná závažnější připomínka, kterou k publikaci mám). V souladu s názvem nejsou zahrnuty jinojazyčné části Říše – severní Itálie, frankofonní kantony Švýcarska, Nizozemí. Naproti tomu jsou zahrnuty české země, a to i v případech, že příslušný pramen je psán v češtině. A přirozeně rakouské země včetně Kraňska, tedy dnešního Slovinska (Lublaň). Budiž, to lze bez větších problémů akceptovat.

Překvapující je skutečnost, že publikace věnuje rovnocennou pozornost i zemím, které nikdy součástí Říše nebyly – pozdějšímu (Východnímu) Prusku, tedy původně území Řádu německých rytířů, včetně Pobaltí (Královec, Elbląg, Vilnius, Riga, Tallinn), ale dokonce i Polsku. Nejen Slezsku, u něhož je to samozřejmostí (Vratislav, Lehnice, Svídnice, Nisa, Břeh), ale i vlastnímu Království polskému (Varšava, Krakov, Poznaň, Gdaňsk, Toruň, Čenstochová, Přemyšl, Lvov), tedy včetně měst, která ani později při dělení Polska nenáležela do záboru pruského. Přitom v těchto případech nejde o prameny jazykově německé (alespoň ne výlučně), ale převážně latinské a polské. Mám za

to, že v těchto případech se publikace tak trochu zpronevěřuje vlastní metodice. Nejde o oblasti náležející do Říše, ale ani o německý jazykový prostor. Protože pokud by mělo jít o jazykově německé oblasti v širším smyslu, postrádal bych tam např. Sedmihradsko, některé části dnešního Slovenska (Spiš) apod. Nebo se v tamějších městech žádné prameny tohoto typu nedochovaly? To by mi přišlo poněkud zarážející.

Vraťme se zpět ke struktuře díla. Každé heslo začíná stručnými dějinami daného města. Následují dostupné informace o tamějších řemeslnících různých oborů včetně údajů o jejich počtu. Text přechází k cechovním organizacím a bratrstvům, jejich dějinám od prvních zmínek, organizační struktuře. Analogické údaje se ve výrazně podrobnější podobě objevují v následujícím oddílu, který je věnován již přímo malířům. Zde je třeba připomenout, že práce se zabývá všemi typy malířské činnosti, tedy např. i malováním karet, skla apod. Malíři často ovšem neměli vlastní cech, byli organizováni společně s dalšími profesemi – štítaři (což je koneckonců obecně známo), ale např. i se sklenáři atd. Text je doprovázen podrobnými poznámkami a na jeho závěr je připojen seznam literatury týkající se předmětné problematiky.

Meritum hesel spočívá v edici (respektive edicích – jde o řadu jednotlivých textů) pramenového materiálu. Každý pramen je uveden místem uložení, signaturou či inventárním číslem, označením folií, na nichž se nachází, a datací záznamů, není zanedbána ani jeho provenience a určení. Následuje rozsáhlý a velmi podrobný regest. Pokud pramen obsahuje i texty jiného obsahu, je tato skutečnost stručně připomenuta, editovány jsou však pouze části, které se týkají malířů. V případě, že se v některém městě dochovalo více pramenů tohoto typu, je editován i s regestem každý zvlášť. Práce se zabývá všemi typy písemností, jež mají vztah k malířům v místě činným – tedy privilegii, pořádky, stanovami atd. Ačkoliv je látka pojata velmi široce, od nejstarších zmínek, ukazuje se, že podrobnější údaje se objevují zpravidla až od pozdního středověku. Hlavní objem pramenů základny náleží až do doby barokní, 17. a zejména 18. století. Edice představují úplnou a přesnou transkripci pramenů, respektive jejich relevantních částí.

Všimněme si alespoň několika málo hesel konkrétněji, především těch, která pojednávají o českých a moravských městech a která budou zdejší čtenáře zajímat patrně nejvíce. Z nich jsou do publikace zahrnuta následující: Brno (svazek č. I, č. 14), České Budějovice (I/15), Cheb (I/24), Olomouc (IV/82), Plzeň (IV/86) a Praha (IV/88).

V publikaci se neobjevují další města, o nichž víme, že tam malíři působili (Hradec Králové, Chrudim, nově se ukázalo, že i Tábor). Patrně se tedy v těchto městech písemné prameny k jejich činnosti nedochovaly.

V Brně je zaznamenán z roku 1446 pořádek cechu, který tvořili malíři společně se štítaři a sklenáři; další pořádek je datován až rokem 1700. Z roku 1719 pochází koncept statut, z roku 1750 koncept pořádku malířského bratrstva, jehož definitivní text náleží do následujícího roku. Z Českých Budějovic jsou dochovány česky psané stanovy pro malíře a sklenáře datované rokem 1499, z roku 1509 pochází pořádek cechu. Cheb má pořádek z roku 1721. V Olomouci se dochoval koncept pořádku z let 1581–1582, rokem 1738 jsou datovány nové stanovy. Plzeň disponuje česky psaným privilegiem pro zlatníky, konváře, truhláře a malíře z roku 1575.

Nyní se zaměříme na heslo věnované Praze. Začíná, stejně jako v ostatních případech, dějinami města, respektive všech čtyř pražských měst, a to od doby před rokem 1200 až do vydání Živnostenského řádu v roce 1859. V rámci možnosti jde o informace poměrně podrobné (zmíněna je např. i rozloha, počet sakrálních staveb apod.), byť zestručněně. Vezmeme-li v úvahu, že publikace není primárně určena českému odbornému publiku, jde o přehled úctyhodný. Je zde však patrná určitá nerovnoměrnost v tom, kolik pozornosti bylo jednotlivým obdobím věnováno – např. epocha mezi husitstvím a třicetiletou válkou se vešla na několik řádek. Adekvátní místo zaujímají zprávy o řemeslnících a jejich organizacích, a to od nejstarších zmínek v první polovině 14. století, do kdy se datuje radnice na Starém Městě, až po zmíněný Živnostenský řád. Zdůrazněno je postavení pražských cechů jako „zemských“ (jak je to nazváno), neboť byly autoritou, podle níž se řídily cechovní organizace a jejich pořádky i v dalších českých městech. Není bez zajímavosti, že jejich význam či kompetence byly akceptovány i v mezinárodním měřítku; k roku 1515 je uvedeno, že opis pořádku malířského cechu byl zaslán do Pasova.

Pokud jde o bratrstvo malířů, zmíněno je poprvé roku 1347 a byli v něm organizováni společně malíři, štítaři a sklenáři. V sedmdesátých letech 15. století byli přijati též zlatotepci a řezbáři, dále roku 1520 iluminátoři, pergameníci, zrcadláři a tiskaři a nakonec roku 1594 krumplíři neboli vyšivači; na Novém Městě byli součástí cechu i papírníci. Pozornost je věnována také běžné provozní problematice, poplatkům za přijetí, právním otázkám, řešení sporů apod. Rokem 1458 je datováno potvrzení privilegii, roku 1523

Ludvík Jagellonský vydal privilegia pro všechna tři pražská města; k jejich potvrzení došlo za Ferdinanda I. Dějiny malířského cechu jsou velmi podrobné, nelze zde vypočítávat všechny události, které publikace zaznamenává. Stejně tak nelze – na rozdíl od jiných měst – jmenovitě uvádět prameny, jež edice ve velkém množství obsahuje, ať už šlo o články smluv, listiny, privilegia; mnohé z těchto pramenů jsou i v českém jazyce. Poslední záznam pochází z doby po roce 1790. Jde o bezkonkurenčně nejobsáhlejší heslo v celé publikaci. Čítá 245 stran, čemuž se ostatní města ani zdaleka neblíží. Ani ta nejdůležitější (Augsburg, Norimberk, natož třeba Vídeň) nedosahují ani poloviny rozsahu Prahy. Ukazuje se, že přes všechny dějinné peripetie byla Praha malířskou metropolí střední Evropy – což ostatně víme či alespoň tušíme i z jiných aspektů.

Jak jsem naznačil na počátku, lze si jen s obtížemi představit, kolik trpělivé mravenčí práce museli editoři vynaložit k vytvoření tak podrobné a spolehlivé pomůcky. Publikace v plné míře splňuje vysoké nároky kladené na moderní ediční činnost a nepochybně se stane vítaným východiskem pro práci dalších historiků, historiků umění či jiných badatelů.

PAVEL BRODSKÝ

ARCHEOLOGIE

Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, edd. Ivo ŠTEFAN – Martin WIHODA, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2018 (= Prameny české historie 3)

224 s., ISBN 978-80-7422-625-0

Úvahy nad lokalizací kostela Panny Marie jsou trvalou součástí dialogu mezi archeology a historiky o počátcích křesťanství a přemyslovské monarchie v Čechách. Zejména se zahájením rozsáhlých výzkumů v počátcích první republiky, jež následovaly po založení Archeologického ústavu, archeologie výrazně prokázala svůj význam pro poznání písemnými prameny nepostižitelných fenoménů, např. hmotné kultury nebo právě proměn a vývoje staveb.

Třetí, skutečně kolektivní monografie v řadě „Prameny české historie“ je dílem osmi autorů

a autorek. Jádrem ovšem tvoří dvě archeologické studie, které analyzují nálezovou situaci stavby identifikované někdy jako kostel Panny Marie zbudovaný na příkaz Bořivoje I. Zatímco Jan Frolík, bývalý vedoucí oddělení Pražského hradu v Archeologickém ústavu AV ČR, se ve svém textu drží tradičního názoru svého předchůdce Ivana Borkovského, který identifikuje známé pozůstatky zděné stavby právě s tímto kostelem, Jana Maříková Kubková, Frolíková nástupkyně, je k tomuto výkladu skeptická. Vede ji k tomu odlišná interpretace nálezové situace; oproti svým předchůdcům dokládá, že zděná tumba vložená do zděné stavby byla nadzemní a neposkytovala by dostatek prostoru pro liturgický provoz. Domnívá se proto, že objevená stavba byla pouhou pohřební kaplí či mauzoleem, jež převzalo funkci nedaleko stojícího, avšak dosud neidentifikovaného původního kostela Panny Marie až někdy po polovině 11. století. Naopak se nebrání tomu datovat onu pohřební kapli či mauzoleum ještě do doby před Bořivojovým křtem. Ačkoli by mohlo vyvolat pochyby, proč byly do knihy, cílí také na poučenou veřejnost z řad laiků, vřazeny texty s protikladným významem, jako chybu bych to rozhodně nechápal. Jednak se editorům podařilo udržet určitý stupeň kultivovanosti diskuse, jednak odlišné argumentační řetězce vedoucí k různým závěrům k historickým vědám patří, a o medievistice to při omezeném korpusu pramenů platí o to více.

Pečlivě vybrané doprovodné texty pomáhají porozumět významu mariánského kostela v církevních dějinách českých zemí. Spíše koncepčně zaměřená studie Nory Berend vřazuje tuto událost do souřadnic christianizace střední Evropy, trpí však tím, že autorka neovládá slovanské jazyky, a tudíž je její znalost české nebo polské historiografie velmi limitovaná. Bohatstvím odkazů i schopností porozumět širšímu kontextu přechodu ke křesťanství naopak vyniká studie Jiřího Dyndy o „pohanství“. Stručné seznámení s písemnými prameny navázanými na kostel Panny Marie nabídla Iva Adámková. V nedlouhém, avšak vypointovaném textu Martin Wihoda, snad inspirovan závěry Jany Maříkové Kubkové, předložil k úvaze křesťanských knížat v Řezně roku 845 jako možná podstatně závažnější mezník christianizace Čech, než jakým se jeví pozdějšími prameny vyzdvihovaný Bořivojův křest. Tuto tezi podpořil v další studii rovněž Ivo Štefan, který sledoval proces transformace české společnosti směrem ke knížectví a křesťanským strukturám primárně na základě archeologických svědectví. Spíše k původní interpretaci stavby jako mariánského kostela tenduje naopak Dalibor Prix ve svém

výkladu počátků církevní architektury v Čechách, jež důsledně kontextualizuje s představami o prosazování přemyslovské dynastie. Bohužel méně pozornosti je věnováno samotným stavbám.

Ať už se přikloníme k jednomu, nebo k druhému řešení počátků stavby identifikované někdy jako Bořivojův kostel Panny Marie (osobně se cítím závěry Maříkové Kubkové přinejmenším nahlodán), nutno uznat, že kniha představuje čtenářům historické vědy jako kultivovaný dialog a nenabízí jim pouhé nahlédnutí do zaprášených vitrín ustálených pravd.

DAVID KALHOUS

Věra ŠLANCAROVÁ, *Středověký šperk. Archeologické nálezy z jižní Moravy*, Masarykova univerzita, Brno 2018 (= Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 481)

279 s., ISBN 978-80-210-9020-0

Šperk v archeologických nálezoch prirodzene vzbudzuje záujem bádateľov. V prostredí českej archeológie je veľmi silne zastúpený výskum časne stredovekého šperku, zatiaľ čo obdobie vrcholného stredoveku zostávalo v úzadí. To zmenila monografia Věry Šlancarovej, ktorá sa pokúšala zmapovať vrcholne stredoveký šperk získaný archeologickými výskumami a v súčasnosti uložený v depozitároch múzeí, galérií a archeologických inštitúcií z územia južnej Moravy. Autorka k téme pristúpila komplexne. Šperk nespracovala len z hľadiska typológie a morfológie, s porovnávaním analógií z príslahlých i vzdialených území, ale značnú váhu kladla i na zasadenie šperku do dobového kontextu v zmysle jeho funkcie, estetiky a symboliky. Dôležitou súčasťou monografie je katalóg nálezov, ktorý je zverejnený len elektronicky (<http://hdl.handle.net/11222.digilib/138548>).

Štruktúru monografie tvorí päť hlavných kapitol. V prvej kapitole „Metodologie“ nás Šlancarová podrobne oboznamuje s predmetom svojej témy – šperkom, jeho definíciou a úskaliami, ktoré výskum a štúdium šperku sprevádzajú. Upozorňuje, že definícia moderného šperku zo súčasných encyklopédií kladúca dôraz na ušľachtilé kovy a drahé kamene nedovoľuje zahrnúť šperk z obdobia stredoveku či starších epoch. V minulosti mal šperk rozmanitý materiál,

ušľachtilé kovy a drahé kamene nezohrávali primárnu rolu. Autorka chápe šperk ako ozdobu ľudského tela a odevu. Predsa by stálo za otázkou, či definícia, ktorú si zvolila, nie je príliš široká? Či aj hrkálky a prakky je potrebné zaradiť medzi šperk? Šlancarová sa prikláňa k názoru, že je možné vydeliť šesť základných kategórií šperku vyčlenených ich praktickou, estetickou, magicou, reprezentačnou, kombinovanou alebo inou funkciou. Funkcie sa v mnohých prípadoch prelínajú, nakoľko niektoré exempláre šperku plnili viac rolí súčasne, napr. kresťanský krížik.

V rámci prvej kapitoly sa autorka veľmi podrobne venovala problémom datovania šperku. Chronologické určenie prináša mnohé úskalia a vyžaduje od archeológov rozhľad a skúsenosti. Autorka hneď upozorňuje, že pri datovaní šperku musíme rozlišovať dve základné kritéria – určenie doby výroby šperku a datovanie nálezovej situácie, v ktorej bol exemplár objavený. Údaj o chronologickom určení vzniku a deponovania šperku sa môže značne líšiť a je úlohou archeológa, aby sa vysporiadal s nástrahami chronologického určenia. Pri stredovekom šperku je datovania oveľa zložitejšie, nakoľko stredoveký šperk poznáme väčšinou z malých súborov, často sú to len jednotlivé exempláre. To znemožňuje vytvorenie relatívno-chronologickej sekvencie šperku, ktorá pomáha archeológom pri relatívnom datovaní. Pri datovaní môže výrazne pomôcť i analýza materiálu. Zatiaľ je to však veľmi ojedinelá metóda, ktorá čaká na nové výzvy. Autorka uviedla ako jednu z ďalších možností orientačného datovania šperku ikonografický materiál, avšak aj tato metóda nesie so sebou mnohé úskalia.

Druhú kapitolu Šlancarová venovala téme materiálu, výroby a proveniencie predmetov. Veľmi podnetné sú najmä tretia „Stredoveká kovozpracujúci remesla“ a štvrtá podkapitola „Proveniencie predmetů, distribuce a prodej“, v ktorých autorka približuje remeslá súvisiaci s výrobou širokej škály šperkov. Prináša mnohé informácie získané z písomných prameňov. Zaoberala sa sociálnym postavením klenotníkov a priblížila niektorých špecialistov, ako napr. výrobcov praciek, vienkárov, ktorí vyrábali rôzne ozdoby hlavy. Podrobnejšie priblížila i distribúciu a predaj výrobkov.

Tretia kapitola „Šperky a oděvní doplňky“ je venovaná jednotlivým druhom šperku a odevným ozdobám. Šlancarová rozobrala nielen jednotlivé druhy, ale aj konkrétne exempláre. Predstavila ich datovanie, prípadne tvarové zmeny vo vývoji. Autorka sa snažila využiť obrazový materiál ku takmer všetkým vyčleneným skupinám. Čitateľ ocení zobrazenie jednotlivých šperkov na dobových

obrazových prameňoch, vďaka ktorým sa lepšie zoznámia s kontextom aktívneho využívania v konkrétnom období.

Poslednú podkapitolu venovala Šlancarová zlomkom a polotovarom. Zdanlivo nezaujímavé zlomky prinášajú nové perspektívy pre poznávanie materiálových rozborov a tiež výrobných techník. Štvrtá kapitola je venovaná symbolike jednotlivých druhov šperku a odevných doplnkov. Autorka si je vedomá úskalí interpretácie symbolov a veľmi dôsledne rozoberá konkrétne možnosti výkladu. V piatej, záverečnej kapitole Šlancarová zosumarizovala získané poznatky a vyslovila ďalšie perspektívy výskumu.

Kniha patrí rozhodne k významnému tvorčiemu počinu, nakoľko sa konečne v našom priestore objavila publikácia venovaná šperku z mnohých perspektív.

HANA CHORVÁTOVÁ

Vladislav RAZÍM, *Řeč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti*, Národní památkový ústav, Praha 2018

251 s., ISBN 978-80-86516-96-7

Výzkum středověké fortifikační architektury má v České republice dlouhou a bohatou tradici, žádný z autorů se však doposud nepokusil shromáždit její názvosloví. Stěžejním cílem předkládané publikace je sestavit co možná nejúplnější české názvosloví středověké fortifikační architektury a zpřístupnit je způsobem, který by umožnil využívání vzniklého souboru širokým okruhem zájemců od renomovaných badatelů přes odbornou veřejnost až po poučené laiky. Oproti jiným publikacím je monografie zaměřena nejen na problematiku hradů, ale také na fortifikační názvosloví tvrzí, zámků, městských pevností a dalších druhů opevněných staveb a sídel (hradů, tvrzí, zámků, opevněných měst, vesnic, kostelů, klášterů, dvorů, domů a paláců, věží nebo hranic či území).

Promyšlená struktura knihy je rozdělena na tři úzce provázané části. Po úvodní kapitole, v níž Razím představuje koncept a cíle publikace a upozorňuje na základní domácí a zahraniční literaturu k tématu, přichází první výkladová část. V několika kapitolách autor věnuje pozornost opevnění u různých staveb a sídel (hradů, tvrzí, zámků, opevněných měst, vesnic, kostelů, klášterů, dvorů, domů a paláců, věží nebo hranic či území). Stranou nezůstaly ani opevněné mosty, přístavy nebo mlýny, přestože jsou tyto památky

v českém kontextu dochovány jen ojediněle nebo nejsou jednoznačně doloženy. Vzhledem ke stře-doevropskému zaměření publikace zde však i ony opodstatněně zaujímají místo. Dále se autor zaměřil na mnohdy velmi složitou strukturu fortifikačních celků. Zejména městské opevnění nebo hrady lze často pokládat za ucelený obranný systém. Opevněné stavby a jednotlivé části jejich dispozic by zůstaly jen překážkami proti možnému útoku či obléhání nepřítelem, pokud by zároveň nebyly vybaveny prvky umožňujícími aktivní obranu (ochozy, obranné otvory hradeb apod.), o čemž pojednává třetí kapitola. Autorovi se v této části podařilo vyhotovit stručné texty bez zbytečných odboček, takže výkladová část působí velmi kompaktně a přehledně. Terminologie je zde představena v kontextu složitých struktur obranných staveb.

Výkladová část je doplněna dvěma důležitými exkurzy. První se věnuje stručnému srovnání domácích staveb s fortifikacemi v západní a jižní Evropě. Zaměřuje se zejména na informativní výběr jevů a prvků, které nejlépe dokumentují rozdíly mezi architekturou na území dnešní České republiky, respektive střední Evropy, a celkově vyspělejšími oblastmi směrem na západ a na jih, jež byly rozhodující měrou ovlivněny dědictvím antické kultury. Především prostřednictvím křížových výprav pak tyto pokročilé poznatky od raného středověku pronikaly do severní a východní Evropy, kde se dále rozvíjely. Druhý, neméně důležitý exkurz upozorňuje na stavebně-technologické vlastnosti středověkých fortifikačních staveb (stavební materiál, způsoby jejich zakládání, odvádění vody, stavební řešení otvorů apod.).

Druhá část představuje blok obrazových příloh různého druhu (celkem 281 barevných vyobrazení map, plánů, objektů nebo fortifikačních detailů z prostoru celé Evropy), které mají upřesnit a prohloubit představu o pojednávaných termínech. Záměrně jde pouze o výběr. Některé termíny nebylo zapotřebí obrazově vůbec přibližovat, naopak jiné byly prezentovány podrobněji s větším počtem pečlivě vybraných konkrétních příkladů. Upřednostňována byla vyobrazení, jež zachycují více jevů najednou, i když třeba opakovaně, a preferováno bylo české prostředí. Pouze pokud v domácím prostředí neexistuje nebo doposud není znám názorný příklad, byl použit obrazový materiál pořízený v zahraničí.

Jednotlivé obrazové přílohy obsahují podrobné popisky, které jsou provázány s předchozí výkladovou kapitolou i s následujícím čtyřjazyčným slovníkem (pomocí odkazů ve slovníku ve formě barevných čísel). U popisek tedy není

důležitá lokalita, ale druh stavby nebo prvku, které jsou prostřednictvím vizuálního materiálu dokumentovány. U některých vyobrazení je uvedeno také datování, ale snad až příliš výběrově. Vzhledem k dlouhému chronologickému záběru publikace, jež zachycuje vývoj fortifikační architektury od raného středověku až na práh raného novověku (někdy i dále), by uvedení přesné či předpokládané datace konkrétních prvků a jevů poskytlo plastičtější informaci. Za pozornost by jistě stála také poznámka o tom, kdy se daný prvek v domácím prostředí začal používat.

Závěrečnou a vlastně nejhodnotnější část knihy tvoří čtyřjazyčný slovník (čeština – angličtina – němčina – francouzština), při jehož sestavování se autor musel vypořádat s řadou úskalí. Předně určité termíny nemají v některých jazycích jediný, všeobecně přijímaný význam. Navíc rozdílnost vývoje v jednotlivých zemích neumožňuje nalézt pro určitý jev ve všech jazycích termín, který by vyjadřoval přesný ekvivalent. Je sice možno pořídit překlad, ten se však v daném jazyce nepoužívá, nebo má dokonce zcela odlišný význam. Proto je u některých slovníkových hesel shromážděn větší počet termínů, umožňujících zvolit pro konkrétní případy vždy ten nejpřesnější. Autor v této souvislosti správně upozorňuje, že je se slovníkem zapotřebí pracovat uvážlivě, je nutno pečlivě vybírat z více možností, případně přiznat, že se žádný z nabízených termínů v daném kontextu nehodí. U některých hesel výraz v určitém jazyce zcela chybí. Buďto se jazykový jev v dané zemi vůbec nevyskytuje, nebo je tak okrajový, že se pro něj speciální termín neustálil (pak překlad ve slovníku chybí nebo je nabídnut opis). Autor se musel vypořádat také s problémem, že některé termíny používané v cizích jazycích se v češtině doposud vůbec neobjevily nebo se v české terminologii tradičně používají cizí termíny. Na některých místech se proto Razím pokouší zažít cizojazyčné termíny (pocházejí především z němčiny) opatrně nahrazovat srozumitelnějšími českými výrazy. Jak jsem již upozorňoval výše, slovník je úzce provázán s předchozími dvěma částmi formou barevně odlišných číselných odkazů.

Vladislav Razím patří k známým a renomovaným odborníkům, kteří se problematikou středověké fortifikace zabývají celou profesní kariérou. To se velmi pozitivně odráží i v anotované publikaci, v níž své odborné zkušenosti výborně zhodnotil. Lze předpokládat, že zachycené názvosloví v budoucnu projde odbornou diskusí, publikace však poskytuje pro úvahy a debaty velice solidní základ. Stežejní přínos spatřuji v tom, že jak odborníci, tak i mnozí laičtí zájemci o dějiny

vojenství a architektury dnes mají k dispozici terminologický slovník, v němž snadno dohledají požadovaný termín nejen v češtině, ale také v angličtině, němčině a francouzštině.

MARTIN MUSÍLEK

Petr ŽÁKOVSKÝ – Zdeněk SCHENK, *Středověké a raně novověké zbraně Přerovska. Zbraně a zbroj od kolapsu Velké Moravy do konce třicetileté války*, Muzeum Komenského v Přerově – Archeologický ústav AV ČR, Brno, Přerov – Brno 2017

175 s., ISBN 978-80-87190-44-9 (MKP), 978-80-7524-012-5 (ARÚB)

Třebaže publikace vznikla v úzké vazbě na stejnojmennou výstavu, realizovanou v Muzeu Komenského v Přerově na přelomu let 2017 a 2018, nepředstavuje v pravém slova smyslu její katalog, neboť obsah výstavy a publikace se plně neprolíná. Jakkoliv Petr Žákovský a Zdeněk Schenk konstatují, že cílem knihy je nabídnout jak soupis militarií z přerovského regionu, tak komplexní katalog středověkých sbírek přerovského muzea (nikoliv však zmíněné výstavy), ideové zázemí vedoucí ke vzniku práce je podle jejich soudu hlubší. V první řadě akcentují význam studia militarií, jehož hodnotou není jen výzkum artefaktů samých, ale v širším ohledu i poznání „technologické úrovně a dovedností našich předků, neboť stejně jako dnes stála zbrojní výroba na špičce technologických inovací“.

Problémem výzkumu militarií je především nedostatečná obeznámenost s obsahem sbírkových fondů příslušných paměťových institucí, jelikož až na výjimky nebyl tento materiál odpovídajícím způsobem publikován a soupisy či inventáře těchto sbírek stále chybí. Proto byla v roce 2000 zahájena generální revize muzejních sbírek v České republice s cílem vytvořit generální soupis zde uchovávaných militarií z období 10.–17. století. Prvním výstupem je přítomná kniha, mapující sbírkové předměty ve fondech Muzea Komenského v Přerově, doplněné o sbírky Zámku Tovačov, Městského muzea Kojetín, Muzea a galerie Hranice na Moravě, Vlastivědného muzea v Olomouci i o artefakty ze soukromých sbírek, vážící se k regionu Přerovska. Většinu z celkových 420 položek tak tvoří

archeologický materiál z okresů Přerov, Kroměříž, Olomouc, Prostějov či Vsetín. Menší část představují starší akvizice, zahrnující dary či nahodilé sběry. U takto vzniklého souboru pak nepřekvapivě chybí nálezové okolnosti, na což autoři v úvodních pasážích upozorňují jako na jeden z limitů. Původní přírůstkové knihy tento handicap vyvažují jen minimálně, neboť nedisponují náležitou vypovědní hodnotou – psány byly za evidenčním, nikoliv odborným katalogizačním účelem. Podobnou sdělností (ne)oplývají i další dobové písemnosti. Je však třeba kvitovat, že se autoři pokusili v tomto směru udělat maximum.

Následující kapitoly byly pojaty tak, aby čtenáři poskytly oporu a potřebný kontext. Petr Žákovský a Zdeněk Schenk nejprve přibližují historii přerovského muzea a genezi tamní sbírky militarií z období středověku a raného novověku. Podobně jako v případě dalších měst sahá tradice přerovské organizované sbírkotvorné činnosti do sklonku 19. století, konkrétně do roku 1888, kdy tu bylo založeno městské muzeum. Třebaže stěžejními tématy byly od počátku osobnosti Jana Blahoslava a Jana Amose Komenského, postupem doby se rozrůstaly sbírky dokumentující historii regionu obecně, a to včetně předmětů militárního charakteru. Již nejstarší přírůstkové knihy, vedené od roku 1902 do třicátých let 20. století, zachycují řadu akvizic tohoto typu. Autoři v těchto pasážích stručně, leč přehledně nastiňují vývoj přerovského sbírkového fondu, jak v rovině akvizic a ztrát (především v období druhé světové války), tak v rovině uchovávání a instalací, a to až na práh současnosti. Reflektují také dobové organizační proměny muzejní sítě a na tomto základě osvětlují nejen genezi přerovských sbírek, ale i teritoriální a obsahovou koncepci vlastní knihy.

Další kapitola uvádí čtenáře do historie vojenských konfliktů v širokém období mezi zánikem velkomoravských struktur a vestfálským mírem z roku 1648. Třebaže Žákovský a Schenk obsáhlé téma pojímají v nejnужnější stručnosti a neztrácejí se zřetele zacílení na přerovský region, daří se jim zároveň ukotvení v širším dobovém politickém a geografickém kontextu, aniž by výklad ztrácel na přehlednosti a sdělnosti. Gros těchto pasáží představuje epocha markraběcích a husitských, resp. česko-uherských válek a doba války třicetileté.

Po „servisních“ kapitolách přichází na řadu stěžejní část knihy, tedy představení militarií. Autoři pojednávají postupně o zbraních chladných (meče, kordy, palaše, dýky, tesáky), úderných (palčáty a sekery), dřevcových (kopí a halapartny),

střelných (luky a kuše) a palných (děla, bombarďy, hákovnice, ručnice, pištaly, muškety), včetně příslušenství (pochvy, hroty šípů a šípek, projektily a munice, napínací háky, furkety). Stranou nezůstávají ani zbroje a další ochranné prostředky či jezdecká výstroj (ostruhy, třmeny, součásti uzdění). Každá podkapitola je koncipována tak, že poskytuje informace nejen o chronologickém vývoji a typologii daných militarií i o proměnách vojenské strategie a taktiky, ale také o výrobních postupech a širších sociálních a ekonomických faktorech spjatých se zbrojářstvím a válečnickým (např. proměna role meče v rámci středověké společnosti). Tyto obecné charakteristiky jsou pak autory ilustrovány na vybraných příkladech z Přerovska, resp. střední Moravy.

Na tuto primárně výkladovou část navazuje část materiálová, která katalogovým způsobem přibližuje konkrétní typy militarií. Tematické členění katalogu odpovídá předchozí popisné kapitole, zde ovšem podstatu ještě více než předtím tvoří jednotlivé sbírkové předměty. Katalog zahrnuje 420 položek, přičemž jednotlivá hesla doprovázená fotografií přinášejí údaje o uložení předmětu, inventární či přírůstkové číslo, charakteristiku daného předmětu a další informace o jeho původu, dataci, rozměrech či váze a případně i o nálezových okolnostech nebo o tom, zda (a případně kde) byl předmět již publikován. I když jsou fotografie menšího rozměru, povětšinou dostačují k tomu, aby si čtenář udělal potřebnou představu.

V případě malých předmětů (hroty šípek a šípů, projektily) autoři zvolili převážně jinou koncepci obrazové přílohy, která je sice oddělena od vlastního katalogového hesla, ale umožňuje detailnější záběr. Analogicky je řešena i fotodokumentace výrobních značek na zbraních a nápisů na čepelích. Vedle fotografické dokumentace katalogové části knihy text průběžně doplňuje tematická obrazová příloha i několik přehledových tabulek, zachycujících typové a početní zastoupení jednotlivých militarií jak ve sbírkách přerovského muzea, tak na jednotlivých lokalitách.

Kniha Petra Žákovského a Zdeňka Schenka plní účel, který si autoři vytkli za cíl. Podává široké veřejnosti přehledný obraz vývoje středověkého a části raně novověkého vojenství, odborníkům poskytuje bohatý a pečlivě zpracovaný studijní materiál pro další badatelské uchopení. Bylo by jen záhodno, aby v budoucnu byly obdobným způsobem zpracovány a publikovány i další muzejní sbírky.

Věra SMOLOVÁ a kol., *Příbram*,
Nakladatelství Lidové noviny, Praha
2016 (= Dějiny českých, moravských
a slezských měst)

704 s., ISBN 978-80-7422-489-8

Hybným momentem ke zpracování moderních městských monografií bývají často kulatá výročí, ať už založení města, první zmínky, či jeho povýšení. Ne vždy se podaří jubileum stihnout, neboť komplexní městské dějiny vyžadují velkou koncentraci specialistů nejrůznějších oborů i zdlouhavou redakční práci, a vydání plánovaných monografií se často posouvá do nedohledna. V případě Příbrami, která si roku 2016 připomněla osmisté výročí od nejstaršího pramenného dokladu, třináctka autorů pod vedením ředitelky zdejšího archivu Věry Smolové kulaté výročí stihla.

Karel Nováček a Hana Pátková, kteří v knize zpracovali mediévistickou látku, se museli vyrovnat se skromnou pramennou základnou, a to nejen v případě písemností. Ani výpověď archeologie totiž není tak vydatná jako u jiných měst, kde záchranné výzkumy posledních desetiletí zcela změnila dosavadní znalosti. Spora- dičnost archeologických nálezů je ovšem svým způsobem výmluvná. Absence dokladů osídlení starších než z 15. století v prostoru východně od náměstí např. ukazuje, že rozvoj města byl velmi pozvolný. Skromné poměry prezentuje zdařilá rekonstrukce podoby města v předhusitské době (s. 53), škoda jen, že k vyobrazení chybí základní popis či alespoň naznačení světových stran.

Omezené možnosti města dokazují i hradby, jejichž kamenné podoby se Příbram nikdy nedočkala. Autoři vyslovují závěr, že ze severní strany možná město nebylo chráněno vůbec, a to ani dřevozemním opevněním, které u méně významných městských sídlišť nahrazovalo kamenné hradby. Fortifikační funkci tak spolu s arcibiskupskou tvrzí přebíral zejména kostel, v němž byly nalezeny zbytky komor pro osazení lehkých palných zbraní, a rovněž přilehlý areál hřbitova s pevnou zdí.

Přes spíše nevelké rozměry měla Příbram již v předhusitské době všechny právní, správní, ekonomické i symbolické atributy města. Podle autorů tvořila důležitý článek v arcibiskupské správě oblasti, stále nevyřešenou otázkou však zůstává, jak vznik a rozvoj města souvisel s těžbou rud. Žádnou významnější koncentraci řemesel

souvisejících s hornickými aktivitami prozatím nelze doložit, autoři proto nabízejí možnost, že městečko ve 13.–14. století vytvářelo rezidenční a hospodářské zázemí vznikajícímu hornickému sídlišti na Březových Horách. Jako analogii, byť v podstatně významnějším měřítku, nabízejí vztah Jihlavy a Starých Hor; zatímco na Starých Horách se ruda těžila a zpracovávala, tři kilometry vzdálená Jihlava sloužila jako místo trhu, ale také bezpečné rezidenční zázemí pro horníky i úředníky.

Postavení Příbrami v době husitských válek není úplně jasné. Podle autorů bylo město po celé revoluční období utrakvistické, nicméně některé doklady hovoří proti tomuto tvrzení. První indicií je znovuoživení fary roku 1430 ze strany žitavské konzistoře, druhou pak skutečnost, že roku 1433 v příbramském farním kostele spočinula v rodové hrobce Markéta, sestra kronikáře Bartoška z Drahonice. Nezdá se pravděpodobné, že by Drahoničtí svěřili péči o memorii utrakvistickým duchovním. A konečně fakt, že příbramské panství napadli roku 1432 Bedřich a Hanuš z Kolovrat, také nesevědí o boji katolíků s utrakvistickým městem; tou dobou už totiž oba bratři stáli v husitských řadách. Konfesní poměry ve městě tak i nadále zůstávají poněkud záhadou.

Husitskými válkami započaly i značně nepřehledné poměry majetkové. Podle autorů byla Příbram na počátku revoluce Zikmundem zastavena právě bratřím z Kolovrat (datace tohoto aktu nicméně není známa). Po revoluci si činitel nároku na Příbram staroměstský měšťan Matěj Smolař; hypotetické vysvětlení uvedených nároků s odkazem na jeho možný původ z Příbrami podle mě není pravděpodobné. Smolař patřil do silné skupiny komunálních politiků spjatých s Janem Rokycanou, kteří ovládli po roce 1427 dění v Praze, a Příbram tak mnohem spíše získal za zásluhy, jak to je analogicky doloženo u mnoha dalších pražských politiků. To by ostatně souznělo s autory navrženou domněnkou, že Příbram byla spojencem pražského svazu.

Turbulentní vlastnické poměry pokračovaly i po skončení husitských válek. Strídání zástavních držitelů, ingerence panovníků, revindikační snahy církve – to vše vytvářelo změň nároků, z níž není patrné ani právní postavení Příbrami. Jisté je pouze to, že se zdejší měšťané snažili být podřízeni přímo panovníkovi, což se jim poprvé podařilo na počátku 16. století. Po konfiskaci města odbojným Šlikům roku 1509 tak mohla být Příbram na Klaudyánově mapě zobrazena jako utrakvistické královské město. Ani poté však nešla dalšímu zastavování.

Monografie o Příbrami je vůbec prvním syntetickým zpracováním dějin města. Mediévista

proto může přivítat, že v knize nalezneme věrohodnou rekonstrukci podoby a fungování středověké Příbrami, byť archeologická a písemná základna jsou poněkud skromnější. Pro lepší pochopení některých fenoménů souvisejících s náboženskými poměry a právním statusem města bude třeba podniknout další srovnávací výzkum. Nabízí se zde např. Prachatice, jejichž osud byl velmi podobný – původně církevní zboží se ocitlo v nejasném postavení na rozhraní královského a poddanského města, které se zmítalo mezi nároky původní vrchnosti, panovnické komory a šlechtických zástavních držitelů.

ROBERT NOVOTNÝ

Rudolf PROCHÁZKA, *Hrad Přerov v raném středověku (9.–11. století) a počátky mladohradištní hmotné kultury*, Archeologický ústav AV ČR, Brno, Brno 2017 (= Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 54)

547 s., ISBN 978-80-7524-002-6

Výsledky výzkumu raně středověkého osídlení na území Přerova se již před delší dobou staly důležitým archeologickým vkladem do diskusí o osudech Moravy na přelomu tisíciletí, zejména jako doklad přítomnosti polské posádky. Důvodem je primárně specifická konstrukce hradby, jež postrádá analogie v českém a moravském kontextu, zato se hojně vyskytuje na území Polska. Tyto výzkumy jsou po několik desetiletí spojeny s Rudolfem Procházkou, který je také hlavním autorem anotované knihy.

Prostor dnešního Přerova byl osídlen již před rokem 1000, nicméně množství získaných dat nedovoluje určitější závěry. S tím kontrastuje situace po obsazení posádkou Boleslava I. Chrabrého (992–1025). Tehdy je již bezpečně doloženo opevnění datované i prostřednictvím dendrodat, stejně jako značné množství sídelních objektů – odhad se pohybuje ve vyšších desítkách, autor nevyklučuje ani více než sto staveb převážně srubovitého charakteru. Ty měly jak obytnou, tak hospodářskou funkci. Zatímco většina předmětů a jiných pozůstatků (nálezy zvířecích kostí) potvrzuje představu o běžném životě obyvatelstva tak, jak ji známe odjinud (převaha domácích zvířat, zejména skotu a bravu, mezi zkonsumovaným masem), keramika přináší díky autorovým bohatým zkušenostem zajímavé informace o unifikaci výrobních okruhů v rámci stabilizujících se zemských hranic.

V areálu se také našly nepřímé doklady domácího řemeslné výroby (zejména tkalcovství); kde se kovalo nebo kde se vyráběla ona keramika, není však zcela zřejmé, shromážděné analogie vybízejí k hledání této výroby v předhradí. Za to se v areálu hradu zpracovávalo obilí, případně porážela a zpracovávala domácí zvířata, což indikuje určitou míru autarkie, jejíž výši ovšem bez znalosti původu dobytka a zpracovávaných rostlin můžeme jen těžko odhadnout. Na prozkoumaných plochách chyběly doklady militarií, nálezy mincí byly ojedinělé a málo se našlo i výrobků z barevných kovů. Jen nepřímo podíl bojovnícké složky dokládá zvýšený výskyt koňských kostí, případně nadprůměrný podíl kostí lovné zvěře.

Knihla také obsahuje stručnou revizi archeologických a písemných pramenů k dějinám Moravy 10. a počátku 11. století. Procházka oslabuje představu o přemyslovském vlivu v 10. století, upozorňuje na oživení okolo roku 1000 a přiklání se pod vlivem Marzeny Matly k pozdějšímu dobytí Moravy okolo roku 1030. Upozorňuje také na odlišný charakter jižní Moravy, kde se polský vliv neměl uplatnit přímo či zásahnout do zvyklostí tamního obyvatelstva, zatímco ve středu a na severu spolu měly koexistovat piastovské družiny (Přerov) a lokální elity a jejich centra (Olomouc). To autora vede ke stručným, avšak podnětným úvahám ohledně charakteru tohoto soužití a vůbec soudobých metod ovládnání, jež se vyhýbají jednoznačné preferenci konsensu a násilí. Vycházejí z dobré znalosti soudobého diskurzu a – podobně jako jinde – z důkladné komparace s polským a českým prostředím.

Knihla Rudolfa Procházky, doprovázená celou řadou obrázků, tabulek a technických exkurzů z pera přírodovědců, představuje nejenom očekávané shrnutí informací o dlouholetých výzkumech významné lokality, avšak také cenný pokus zasadit tyto výsledky do širšího kontextu dějin střední Evropy okolo roku 1000.

DAVID KALHOUS

Daniel KOVÁŘ – Roman LAVIČKA, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, Národní památkový ústav, ÚOP v Českých Budějovicích, České Budějovice 2017 (= Miscellanea XVIII)

239 s., ISBN 978-80-850-3380-9

Předložená monografie je výsledkem osvědčeného spojení profesí historické a uměnovědné – jde

o společné dílo archiváře Daniela Kováře a historika umění Romana Lavičky. Dvojí, často se prolínající pohled na dějinné osudy a stavební a umělecký vývoj kláštera postihuje více než sedm století – od jeho založení po polovinu 13. století až po současnost, byť dominikáni zde sídlili jen do roku 1785.

Úvodní pasáže publikace naznačují proměňující se místo dominikánského konventu v duchovním a liturgickém, ale současně i sociálním a právním smyslu, a svým způsobem i v některých dalších rovinách života města (správní, politicko-reprezentativní), se specifickým přesahem do oblasti militární (obrana města obehnaného hradbami, při nichž bezprostředně ležely mendikantské řádové domy). I budějovický konvent totiž vznikl při městských hradbách a jeho počátky spadají do období výrazné vlny zakládání řádových domů v nově vznikajících městech, především královských, v padesátých až šedesátých letech 13. století. Již samotné spojení klášterní lokace, tedy vymezení polohy v areálu nově zakládaného města, s osobou známého purkrabího a lokátora Hirza naznačuje význam podniku v mocenské koncepci Přemysla Otakara II.

Rané období kláštera je dokumentováno relativně nečetnými písemnými doklady (navíc zčásti dochovanými až z pozdější doby), cenné svědectví představují odpustkové listiny a také testamenty. Jejich údaje nejednou poskytují datum ante či post quem především z hlediska postupu výstavby areálu – příkladem může být dokončení ambitu až po roce 1382. Z hmotných památek jsou dochovány erby a měšťanské znaky, jakož i náhrobníky, vše až počínaje pokročilým 14. stoletím. Postup výstavby nejlépe dokumentuje architektura, zatímco ostatní typy pramenů poskytují především opěrné body na pomyslné časové ose. Teprve od 17. století přibývají veduty města (na počátku této řady stojí Willenbergův prospekt z roku 1602) a následně i plány: města, jeho částí a od 19. století i detailní stavební plány přímo z prostoru kláštera.

Budějovický dominikánský klášter náleží k nejlépe dochovaným komplexům svého druhu v České republice – zjevně i proto v minulosti opakovaně upoutal pozornost z hlediska svého stavebního vývoje. V návaznosti na přehled dosavadního bádání autoři předkládají „nový pohled na výstavbu klášterního kostela v průběhu 13. a 14. století“. Jde o obsáhlou rekonstrukci jednotlivých souběžných i návazných etap stavebního vývoje kostela. První (presbytář, respektive provizorium prvotní svatyně) vymezuje rok 1274, doložený memoriálním nápisem. Zaklenuťí hlavní lodi zhruba o století později, ve třetí čtvrtině

14. století, je příkladem velmi dlouhé, doslova několik generací trvající „stavební etapy“ vzniku jednotlivých klášterů. To platí i pro souběžně probíhající výstavbu samotného kláštera (konvent, kapitulní síň, křížová chodba), v knize pojednanou návazně. S chronologií postupu výstavby jednotlivých částí klášterního areálu koresponduje i jejich vnitřní výzdoba, tj. nástěnné malby, více či méně fragmentárně dochované v kostele i v areálu kláštera (zde především v ambitu); v kontextu rekonstrukce podoby interiéru areálu a jeho vnitřního vybavení jsou pojednána i díla deskové malby a díla sochařská, jejichž pořízení souviselo s klášterem prokazatelně anebo s velkou měrou pravděpodobnosti.

Písemné prameny – vedle spíše pomocné a doplňující role z hlediska stavebního vývoje areálu – mají prvořadou úlohu pro poznání řady dalších aspektů vnitřních dějin kláštera i jeho role v životě města i v širším měřítku. Díky nim například víme, že ve třicátých letech 14. století právě v jeho prostorách probíhaly známé inkviziční výslechy, poměrně detailně protokolárně dokumentované; klášter nepochybně býval jedním z míst, jež při svých cestách do Budějovic či přes Budějovice navštívili čeští panovníci, a snad přímo v klášterním areálu bývali v některých případech se svým cestovním dvorem ubytováni. V literatuře nechybějí ani spekulace, že k osobám českých králů, jmenovitě Karla IV. a Václava IV., se vztahují i části malířské výzdoby v prostorách křížové chodby. Výrazem právní subjektivity konventu byla pečeť, jejíž podobu známe od poloviny 14. století.

Budějovický klášter byl jedním z mála dominikánských řádových domů, které přečkaly období husitské revoluce. Zakotvení kláštera v sociálních sítích a životě města a v širším smyslu i regionu lze detailněji, respektive celistvěji sledovat až od pozdního středověku, kdy dochované prameny dovolují pokročit z roviny punktuálních dokladů (jež i tak o vztazích ke klášteru vypovídají namnoze jen torzovitě – např. donační listiny, testamenty, hmotné doklady) k souvislejšímu výkladu. Fakt, že mezi příslušníky sociálních sítí kláštera nacházíme jak budějovické měšťany, tak i šlechtice, není sám o sobě překvapivý. S tím souvisí i struktura klášterních statků, jeho stavební a umělecký vývoj, úloha kláštera jakožto jednoho z klíčových duchovních ohnisk v oblasti a místa liturgické paměti pestré škály osob, z nichž některé zde našly i místo svého posledního odpočinku. Možnosti poznání i v tomto směru omezuje pramenná základna, odrážející (a to v pramenech písemných, např. v donačních listinách, testamentech apod., i hmotných, jako byly erby/

znaky, náhrobníky a další funeralsia) jen špičky sociálních sítí, přičemž mezi těmi, jejichž vazby ke klášteřu nezanechaly v pramenech stopu, bychom našli jistě celou řadu chudších měšťanů, ale také venkovanů. K některým významnějším rodům, jako jsou budějovičtí Klaricové, ze šlechty především páni ze Strakonice, by v publikaci mohla být zmíněna speciální literatura: v prvním případě studie Karla Pletzera, ve druhém knihy Simony Kotlárové a Miloslava Svobody. Jediným typem pramene reprezentativního pro studium sociálních sítí bývají nekrologia, z budějovického dominikánského konventu se pro středověk ovšem žádná nedochovala.

Unikátem je řada klášterních účtů, dochovaná téměř kontinuálně od šedesátých let 15. století a evidující příjmy a vydání. Vedle vhledu do klášterní „každodennosti“ účty nabízejí svědectví o stavebních aktivitách, včetně průběžné rekonstrukce a údržby. Za pozornost stojí i otázka zdrojů financování – šlo především o prostředky města, ale díky účtům známe také například místa, odkud se do klášterního areálu dovážel stavební materiál. Účty přibližují i vnitřní vybavení konventu; občasné najdeme zmínky o knihovně, nákupu knih apod. V případech uměleckých děl (z dobového pohledu prvků vybavení kláštera) i tentokrát narážíme na obvyklý jev: údaje písemných pramenů se neprotínají s dochovanými díly.

Obsažným souborem aspektů klášterního vývoje, primárně se odvíjejících od sociálních sítí a postavení kláštera v životě a hospodářství města, se autoři zabývají v kapitole „Klášteř na sklonku středověku a v předbělohorských časech“. Výklad je zde strukturován do řady dílčích oddílů. Výchozí jsou ekonomické předpoklady fungování kláštera a odtud se značnou měrou odvíjí jeho pozdně gotický stavební vývoj, umělecká výzdoba i poměrně intenzivní provoz liturgický, spjatý mimo jiné s funkcí kláštera jakožto pohřebiště. Přesah do života města i jeho okolí mělo misijní působení dominikánů, stejně jako jejich účast na liturgických svátcích a fungování náboženských bratrstev. Z hlediska chronologického je výklad poněkud disproporční – to je ovšem dáno kvantitou i kvalitou dochovaných pramenů, tedy aspekty, jež v tomto případě odrážejí globální tendence. Těžištěm jsou desetiletí okolo roku 1500, kdy byl stavební vývoj klášterního areálu svou pozdně gotickou etapou nadlouho završen. Klesající objem písemné dokumentace i zachytitelných stavebních aktivit nejpozději od poloviny 16. století odráží úpadek kláštera, „kvantifikovatelný“ klesajícími počty řeholníků, jak je explicitně doloženo již ve čtyřicátých letech 16. století.

Do této doby spadá také záměr městské obce na sebe převést patronát kláštera, k čemuž panovník, držitel zakladatelských práv, roku 1549 svolil. Následující období stagnace, vzdor očividným snahám městské obce o oživení života v klášteři, mělo některá specifika: například pronájem částí klášterního areálu (z čistě pragmatických důvodů, neboť spolu s patronátem ležela na bedrech obce i povinnost financovat alespoň nezbytnou stavební údržbu), přičemž již roku 1531 si přímo v ploše hřbitova při klášteři město vystavělo sýpku, po polovině 16. století se objevuje solnice. Její dodnes stojící budova může být symbolem koexistence města s klášteřem, do níž jako třetí strana vstupovali královští úředníci, takže byly další a další části kláštera zabírány pro potřeby ryze světské.

Období městské kolatury znamenalo také ztráty vybavení a knih, jakož i rozličné krácení příjmů kláštera; úpadek po duchovní stránce spíše než počty řeholníků odrážejí negativní zprávy o jejich chování. Dochované náhrobníky i písemné zmínky současně dokládají, že v klášteři se i nadále pohřbívalo, a také donace naznačují, že obraz dominikánského domu ve vnitřním obyvatel města zjevně zcela temný nebyl. Z pozdního 16. století je v ambitu dochován epitaf měšťanské rodiny s námětem Zákona a milosti, odpovídající pojetí Lucase Cranacha st. z roku 1529 – dokládá nejen tehdejší podporu kláštera v prostředí měšťanských vrstev, ale současně slouží jako ilustrace dlouhého života uměleckých zůřů.

Snahy po obnově řeholního života, zachytitelné od sedmdesátých let 16. století, do nichž se příležitostně vkládali i pražští arcibiskupové, vyvolávaly ze strany obce ambivalentní reakci. Nesporná prestiž kláštera jakožto místa liturgické paměti se tu prolínala s obavami z restitucí zabraných částí areálu kláštera i obcí spravovaného klášterního majetku. Pozoruhodnou výpověď nabízejí doklady dokumentující nezáměr městské obce o osudy hřbitova, plundrovaného psy a svíněmi a zanášeného odpadem.

Předcházející vývoj byl přerušen válečnými událostmi roku 1620. Období barokní obnovy kláštera a další osudy celého komplexu, včetně stavebního vývoje, úprav interiérů a obměny mobiliáře zvláště v pozdním 19. století a na počátku 20. století, jsou pojednány v závěrečné třetině publikace (dominikánský klášter byl zrušen roku 1785, následně jej získali piaristé poté, co museli nově vystavěnou kolej vyklidit pro potřeby budějovického biskupství, a po odchodu řádu z Budějovic od osmdesátých let 19. století redemptoristé). Toto období již leží na okraji medievisticky zaměřené anotace, kterou lze zakončit konstatováním,

že za své unikátní dochování vděčí klášterní komplex nemalou měrou limitovaným finančním prostředkům. Ty bylo potřeba vynakládat v první řadě na průběžnou údržbu a na velkorysou barokní přestavbu se jich již nedostávalo.

Publikace založená na detailním archivním výzkumu, stavebněhistorickém a uměleckohistorickém rozboru přináší celou řadu nových poznatků, ale také interpretací. Představuje modelovou monografii svého druhu, zvláště díky celistvé koncepci i těsnému propojení slova a obrazu. Kniha je bohatě vybavena současnými

i archivními fotografiemi exteriérů a interiérů, nechybějí reprodukce starých plánů a vyobrazení, ale ani 3D modely jednotlivých fází stavebního vývoje klášterního areálu. V reprezentativním průřezu jsou i obrazem zastoupeny stěžejní typy písemných pramenů (především listiny a účty), z hmotných památek vedle maleb a děl sochařského umění je třeba zmínit důkladnou fotografickou i doprovodnou textovou dokumentaci náhrobníků.

ROBERT ŠIMŮNEK